

חנוכה שנת תשפ"ב

הרב יצחק מאטצען
מח"ס הואיל משה וש"ס

הואיל משה

עדות לישראל שהשכינה שורה בהם, כדררשי נמי בשמעתין (דף כ"ב:) לענין נר מערבי, אלא שלאחר מיתת שמעון הצדיק אפילו נר מערבי לפעמים היה כבה והולך, לכך נעשה להם נס בזה הענין ממש באותן הימים שהיו עת רצון להודיע שחזרו לחיבתן הראשונה עכ"ד.

ובספר חמדת שלמה (דרוש י"ג) כתב ליישב קושית הפני יהושע הנ"ל וז"ל, ולי נראה, דאיתא במסכת יומא (דף ז':) ציץ בין שישנו על מצחו (של כהן גדול כשאירעה טומאה על הקרבן) בין שאינו על מצחו מרצה, דברי ר' שמעון וכו' עיי"ש, ונראה מלשון רש"י דעיקר קפידא דצריך הציץ לרצות על שנת הטומאה, ולפי"ז י"ל דלא קשה מידי, כיון דבשעת הטומאה בעי שיהיה הציץ על מצחו, ובשעת המלחמה ומהומה ודאי לא היה על מצחו, וגם מי יודע אולי נמצא בלילה וכדאיתא במסכת יומא (דף ט':) מי לא בעי מינס פורתא ומיזיל לבית הכסא עיי"ש, אמנם לפי"מ דמוכח מסוגיא דהתם לפום רהיטא דמאן דס"ל טומאה דחוויה בציבור מוכרח לסבור אפילו אין עודהו על מצחו מרצה הדרא קושיא לדוכתה.

אך י"ל, דאיתא במסכת ע"ז (דף נ"ב:) בעי מיניה ר' יוסי בן שאול מרבי, כלים ששימשו בהן בבית חוניו מהו שישתמשו בהן בבית המקדש וכו', לימא מסייע ליה, מזרחית צפונית בה גנזו בית חשמונאי את אבני המזבח ששקצו אנשי יון, ואמר רב ששת ששקצו לעבודה זרה, אמר רב פפא, התם קרא אשכח ודריש דכתיב ובאו בה פריצים וחללוהו, וכתב רש"י ד"ה דכתיב וז"ל, מכיון שנכנסו נכרים להיכל יצאו כליו לחולין וכיון דנפקי לחולין קנינהו בהפקירא והווי להו דידהו וכשנשתמשו בהן לע"ז נאסרו עכ"ל, וביחזקאל (פרק י"ז-י"ח) כתוב, וצבי עדיו (של הקב"ה) לגאון שמהו (הוא בית המקדש שנקרא גאון עוזם) וצלמי תועבותם שקוציהם עשו בו על כן נתתיו להם לנדה וגו' והסיבותי פני מהם וחללו את צפוני ובאו בה פריצים וחללוהו עיי"ש, מזה נראה דכשנכנסו היונים להיכל חיללו משכן ה' והיה אז סילוק שכינה בעונותינו הרבים.

ואיתא במסכת יומא (סו), בנשבר הציץ דכו"ע ס"ל דאינו מרצה עיי"ש, ולענ"ד נראה דאחרי שסילק הקב"ה שכינתו בטלה קדושתו, ועיי"ש בהר"מ הביאו הפר"ח דעשאו לבית המקדש ע"ז, ואחרי שאין שם ביהמ"ק י"ל דהוי בגדר נשבר הציץ, ואז ודאי אינו מרצה, ועל כן הוצרכו לנס עכ"ל החמדת שלמה.

איתא במסכת שבת (דף כ"א:), אמר רב הונא, פתילות ושמינים שאמרו חכמים אין מדליקין בהן בשבת, אין מדליקין בהן בחנוכה בין בשבת בין בחול, אמר רבא מאי טעמא דרב הונא, קסבר כבתה (נר חנוכה) זקוק לה (לתקנה, הלכך צריך לכתחלה לעשות יפה דילמא פשע ולא מתקן לה), ומותר להשתמש לאורה (הלכך בשבת אסור שמא יטה לצורך תשמיש), ורב חסדא אמר, מדליקין בהן בחול אבל לא בשבת, קסבר כבתה אין זקוק לה (הלכך בחול שרי), ומותר להשתמש לאורה.

א"ר זירא אמר רב מתנה ואמרי לה א"ר זירא אמר רב, פתילות ושמינים שאמרו חכמים אין מדליקין בהן בשבת, מדליקין בהן בחנוכה בין בחול ובין בשבת, א"ר ירמיה מ"ט דרב, קסבר כבתה אין זקוק לה, ואסור להשתמש לאורה (שיהא ניכר שהוא נר מצוה וליכא למיחש להטייה), אמרוהו רבנן קמיה דאביי משמיה דר' ירמיה ולא קיבלה (שלא חשבו לסמוך על דבריו), כי אתא רבין, אמרוהו רבנן קמיה דאביי משמיה דר' יוחנן וקיבלה, אמר אי זכאי (אילו הייתי זוכה ללומדה) גמירתיה לשמעתיה מעיקרא (הייתי גורסה כשמעתיא ראשון), והא גמרה, נפקא מינה לגירסא דינקותא (מתקיים יותר משל זקנה) עיי"ש.

ודקדקו המפ' דאמאי לא קיבלה אביי כשאמרו לו משמיה דר' ירמיה, וכשאמרו לו משמיה דר' יוחנן קיבלה, וממנ"פ אם דבר הגון הוא הו"ל לקבל גם משמיה דר' ירמיה, ואם לאו מדוע משמיה דר' יוחנן קיבלה, וכי משוא פנים יש בדבר, הרי אמרינן קבל האמת ממי שאמרו עכ"ק.

והנבס"ד, דבספר פני יהושע (ד"ה מאי חנוכה) הקשה, יש לתמוה כל טורח הנס זה למה, הלא טומאה הותרה בציבור והוי יכולין להדליק בשמן טמא, בשלמא למאן דס"ל טומאה דחוויה בציבור ניחא, אבל למאן דס"ל טומאה הותרה בציבור ואיתא במסכת יומא (דף ט':) דלא אמרינן לאהדורי ולא תויי טהורין מבית אב אחרינא עיי"ש, ולפי"ז היו יכולים להדליק גם בשמן טמא, ולמה הוצרכו להנס כלל.

ומתריץ, דעיקר הנס לא נעשה אלא להודיע חיבת המקום עליהם, והואיל ואיתרחיש להו ניסא בעיקר הענין שנגאלו גאולה שלימה מיד מלכות יון הרשעה, שהיו אומרים לישראל כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלקי ישראל וגזרו כמה שמדיות, ועכשיו שנגאלו ונעשה להם נס גדול ששלטו בשונאיהם, לכך נעשה להם ג"כ נס זה בענין הנרות שהוא

ואיתא במגילה (ה) אמר ר' אלעזר אמר ר' חנינא, רבי נטע נטיעה בפורים, ורחץ בקרונה של צפורי (ביום השוק בפרהסיא בשנת הילוך קרונות) בשבעה עשר בתמוז, וביקש לעקור תשעה באב ולא הודו לו (מתשעה באב), והקשו התוס' (ד"ה ובקש), היכי סלקא דעתך דרבי היה רוצה לעקור תשעה באב לגמרי, והא איתא במסכת תענית (דף ל:), כל האוכל ושותה בתשעה באב אינו רואה בנחמה של ירושלים, ותירצו דרצה לעקרו מתשיעי ולקבעו בעשירי, וכדאמר ר' יוחנן בתענית (כ"ט), אלמלי הייתי באותו הדור לא קבעתיו אלא בעשירי מפני שרובו של היכל בו נשרף, כדתניא בשבעה נכנסו נכרים להיכל ואכלו וקלקלו בו שביעי ושמיני, ותשיעי סמוך לחשיכה הציתו בו את האור והיה דולק והולך כל היום כולו, שנאמר אוי לנו כי פנה היום כי ינטו צללי ערב, ורבנן פליגי עליה דר' יוחנן וסברי אתחלתא דפורענותא עדיפא עיי"ש.

ובחתם סופר (ה' כרכים) סו"פ דברים (ד"ה עיין במגילה) כתב לבאר במאי פליגי רבי ורבנן, דרבנן ס"ל באו בה פריצים וחיללוהו כיון שבאו פריצים בתוך הבית המקדש נתחלל, נמצא שלא נשרף אלא בית של חול בעלמא ואין כאן אבילות רק על תחילת שריפתו שהיה בתשעה באב, ורבי אזיל לטעמיה דס"ל בע"ז (ג"כ): דלית ליה הך באו בה פריצים, ואם כן ממילא לא יצא בית המקדש לחולין ואזלינן בתר יום שרובו בו נשרף שהוא יום עשירי עכ"ד, ולפי"ז י"ל דגם ר' יוחנן לי"ל הך באו בה פריצים וחיללוהו, ומצאתי בתורת משה להחת"ס פרשת דברים (דף 1. מדפנה"ס) ד"ה במה דאמר ר' יוחנן, דר' יוחנן לי"ל הך ובאו בה פריצים עיי"ש.

מבואר מזה, דר' יוחנן לית ליה הך דבאו פריצים וחיללו את הבית המקדש, וממילא לא יצא בית המקדש לחולין, ולכן רצה לקבוע האבילות ביום העשירי שבו נשרף רובו.

ובספר דברים אחדים מהחיד"א (דף תקצ"ה) ד"ה ועין אדם כתב הטעם דאסור להשתמש לאור של נר חנוכה, דאיתא במסכת אבות (פ"א-מ"ג) אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס, אלא הווי כעבדים המשמשים את הרב שלא על מנת לקבל פרס, ונר חנוכה הרומו למצוה כדכתיב במשלי (פרק ו"ב) נר מצוה, אסור להשתמש לאורה, ומשם נלמוד לעשות מצות שלא על מנת לקבל פרס, כי המצוה אסור להשתמש לאורה, אך צריך שיכוין לשמו יתברך דוקא לקיים מצותו בלי שום כוונה אחרת עכ"ד, ועיין מש"כ בספר בני יששכר חדשי כסלו-טבת (מאמר ג' אות ט"ו) עיי"ש.

אך יש להעיר, דבספר שבט מישראל על תהלים (דף ב) ד"ה ובזה נבין, כתב לבאר מה דכתיב בפרשת ואתחנן (ד-ה) ועתה ישראל שמע אל החקים ואל המשפטים אשר אנכי מלמד אתכם לעשות למען תחיו ובאתם וירשתם את הארץ אשר ה' אלקי אבותיכם נתן לכם, דלכאורה קשה דכתיב לעשות למען תחיו, הלא אין משמשינן את הרב על מנת לקבל פרס, וכתב לבאר עפ"י"מ שהאריך שם דהא דאמרינן היום לעשותם ולמחר לקבל

שכר זהו רק על גוף מעשה המצוה, אבל על התוספת מה שמוסיף מדיליה יותר על החיוב ע"ז איכא שכר בהאי עלמא, ומשה רבינו רצה ללמד את בני ישראל שיעשו סייגים לתורה זה התוספת, ומדאגה פן יאמרו ישראל אין אנו רוצים בהוספה כי אם בגוף המצוה, לכן אמר להם משה רבינו דברי טעם, וזה ביאורו, ועתה ישראל שמע אל החקים מלת אל מורה על התוספת, היינו פירושו שמע נוסף על החקים אשר צוה ה', תשמע גם אשר אנכי מצוה אתכם הוא הסייג, ואז תכלול לעשות למען תחיו ובאתם וירשתם וגו', דאם תעשו הסייג היינו הוספה על גוף המצוה שרי לעשות על מנת לקבל פרס עיי"ש שהאריך בזה, ועיין בנועם מגדים (פ' אחרי עה"פ ושמתם את תקת) מש"כ בזה.

ולפי"ז יש להעיר, הלא מצות נר חנוכה הוי מדרבנן, ומצוה דרבנן מותר לקיים על מנת לקבל פרס, וא"כ איך אפשר לומר דאסור להשתמש לאורה וכו' ללמד דאסור לקיים המצוה על מנת לקבל פרס, אך לשיטת הבה"ג (הקדמה מנין המצוה) דחשיב נר חנוכה בהדי מצוה עשה דאורייתא, שפיר י"ל בנר חנוכה דאסור לקיימו על מנת לקבל פרס, ולכן אסור להשתמש לאורה לרמז על כל המצוות שלא לקיימו על מנת לקבל פרס.

אך בעיקר דברי הבה"ג כבר תמה הרמב"ם בספר המצות (שורש הראשון סוף תשובה א' ותשובה ב') וכתב שרבים טעו ומנו נר חנוכה בכלל מצות עשה, דהאיך אפשר לומר כן בנר חנוכה שקבעוהו חכמים בבית שני עיי"ש, אך החת"ס בחידושי עמ"ס שבת (דף כ"ב) כתב ליישב אמאי נקט פסולה כסוכה וכמבוי, דלכן נקט לשון פסולה דשייך בדאורייתא כמש"כ התוס' (ד"ה נר), להורות נתן דנהי דהדלקת נרות בעצם לאו דאורייתא, מ"מ חנוכה גופיה וכל ימים טובים הקבועים על נסים, דאורייתא ניהו, כדעת הבה"ג דהלל ומגילה וחנוכה דאורייתא, דאיתא במסכת מגילה (דף י"ד), דחכמים תקנו קריאת המגילה אע"ג דאין להוסיף על מה שכתוב בתורה, משום דדרשו קל וחומר ומה מעבדות לחירות (ביציאת מצרים) אמרינן שירה, ממיתה לחיים לא כל שכן עיי"ש, ולא יפלא כלל לומר דקל וחומר דאורייתא היא, נמצא מצות עשה דאורייתא לקבוע יום על כל נס, אלא שחכמים קבעו מה לעשות בו מעין המאורע, בזה לקרות מגילה ולמשלוח מנות, ובזה לומר הלל ולהדליק נרות, נמצא עיקרו דאורייתא ופירושו מדרבנן עכ"ד.

ובדברי יואל לחנוכה (אות קל"ד) כתב, דטעמו של החת"ס הנ"ל אתי שפיר לפימש"כ הפרי חדש (ס" עת"ר ס"א) דיום הראשון תקנו לזכר נצחון המלחמה, דלפי"ז קבעו מצות נר חנוכה על שם הצלה ממות לחיים, ושייך בזה הקל וחומר מה מעבדות לחירות אמרינן שירה, ממות לחיים לא כל שכן, ועיקר נר חנוכה הוא מדאורייתא, אבל לפי דרכו של הבית יוסף דכל השמונה ימים תיקנו על שם נס הנרות, ובזה לא שייך הקל וחומר דמה הצלה ממות לחיים איכא בנס הנרות, לפי"ז לא מצינו ראייה לדברי הבה"ג דנר חנוכה הוי מצוה דאורייתא עכ"ד.

לדורות יום אחד יום טוב בהלל והודאה, אלא שבשביל נס פך של שמן קבעו שמונה ימים לדורות עכ"ד.

ובשו"ת קרן לדוד חאו"ח (סי' קנ"ט) מתרץ קו' הפר"ח, די"ל דהיה בדעתם להוסיף מעט מעט שמן טמא, להיות השמן טמא קמא קמא בטל בשמן הטהור, ומה דדרשו דבעינן שיתן לה כדי מדתה כבר כתב המזרחי (בה' חנוכה שבסמ"ג) דאינו אלא לכתחלה ואינו לעיכובא, ובספר עץ הדעת טוב (עמ"ס שבת) ביאר דברי המזרחי דבודאי מעכב שיהא דולק מערב עד בוקר, דזהו עיקר המצוה הכתוב בתורה מערב עד בוקר, אלא כוונתו דאינו מעכב שיהא בתחלת הדלקת המנורה כשיעור עיי"ש, ולפי"ז שפיר מיושב שהיה בדעתם שאם לא ייעשה להם נס, יוסיפו משמן הטמא על ידי צרציר קטן טיפין טיפין ואמרינן קמא קמא בטל עכ"ד.

אמנם זה ניחא רק אי ס"ל מין במינו בטל, ולכן שפיר היו יכולין לסמוך שאם לא ייעשה להם נס, עדיין יש בידם בשעת ההדלקה לבטל שמן טמא בשמן הטהור ולומר קמא קמא בטל, אבל אי ס"ל דמין במינו לא בטל, הדקל"ד דהיאך היו יכולים לחלק את השמן שבפך לשמונה חלקים ולהדליק רק חלק שמינית, הרי לא היתה בה כשיעור שתהא דולקת מערב עד בוקר, ולא היו יכולין לסמוך שאם לא יזכו לנס יוסיפו שמן טמא טיפין טיפין ולבטל על ידי קמא קמא בטל, דהלא מין במינו לא בטל, ולפי"ז רב דס"ל במסכת פסחים (דף כ"ט) מין במינו לא בטל, אי אפשר לומר דחלקו את השמן.

ולכאורה יש לומר, דהתירושים של הבית יוסף תליא אי ס"ל סומכין על הנס או אין סומכין, דאי ס"ל סומכין על הנס אז י"ל דביום ראשון הדליקו כל השמן שהיה להם, וסמכו שגם למחר ימציא הקב"ה להם עוד שמן, או ששמן זו ידלוק, משא"כ אי ס"ל אין סומכין על הנס, אז צ"ל דביום ראשון חילקו את השמן לשמונה חלקים, ובוה יקיימו חלק מהמצוה בכל לילה, ובפרט לשיטת הסוברים דתן לה כמידתה הוא רק למצוה ולא לעיכובא, וכה ראיתי בספר עצי חיים לחנוכה (אות ד) שכתב כן.

ואיתא בנדרים (דף ל"ב), אמר ר' אבהו אמר ר' אלעזר, מפני מה נענש אברהם אבינו ונשתעבדו בניו למצרים, מפני שעשה אנגרייא בת"ח שנאמר וירק את חניכיו ילידי ביתו, ואיכא שם מחלוקת כמה אנשים שלח למלחמה, חד אמר שלשה עשר ושלש מאות, ואיכא דאמרי דרק אליעזר שלח, דחושבניה הכי הוי דאליעזר בגימטריא שמונה עשר ושלש מאות עיי"ש.

וכתב בהגדה של פסח חלוקא דרבנן (דף ס"ו), דאי ס"ל דרק אליעזר שלח א"כ זה היה נס גדול, משא"כ אי ס"ל כפשוטו של מקרא ששלח שי"ח אנשים, אף שהיה הצלה גדולה מ"מ אין זה מעשה נסים שזהו דרך הטבע שמעוטיין לפעמים ירדפו מרובין עיי"ש.

ובישראל סבא (גליין ט) כתב, דזה אי עיקר הדלקת הנרות הוא על נצחון המלחמה או על הנס שנעשה בשמן תליא בזה, דאי היו זקוקים לנס השמן ואם לא היה נעשה נס לא היה במה להדליק, אז שפיר אמרינן דעיקר הדלקה הוא על הנס שבשמן, אבל אי נימא שאפילו בלי הנס היה אפשר להדליק ע"י איזה אופן, אזי אמרינן דעיקר ההדלקה הוא לזכר נצחון המלחמה עיי"ש.

ובזה יתבאר היטב סברת אביי שלא רצה לקבל מה דאמרו לו משמיה דרב דס"ל דאסור להשתמש לאורה, דכיון דכשנכנסו היונים להיכל חיללו משכן ה' והיה אז סילוק שכינה בעונותינו הרבים, ואחרי שאין שם ביהמ"ק י"ל דהוי בגדר נשבר הציץ, ואז ודאי אינו מרצה, ועל כן הוצרכו לנס, ועיקר הדלקה הוא הנס שבשמן, ולפי"ז י"ל דגר חנוכה היא מצוה דרבנן, ומותר לקיימו על מנת לקבל פרס, ואם כן ליכא שום סברא לומר דאסור להשתמש לאורה, ולכן לא רצה אביי לקבלו, אבל כששמע זאת מר' יוחנן שפיר קבלוה, דכיון דר' יוחנן ל"ל באו בה פריצים וחיללוה, א"כ לא הוצרכו לנס, כיון דליכא איסור טומאה בציבור, ומעתה מה דתקנו הוא על נצחון המלחמה, ולפי"ז יש במצות נר חנוכה זכר להצלה ממות לחיים ועיקרו מן התורה, ואין רשאי לקיימו על מנת לקבל פרס, ולדידיה יש מקום לומר דאסור להשתמש לאורה, כיון דגר רומז על המצוה, ולהורות נתן שכל קיום המצוה לא יהיה אלא על מנת שלא לקבל פרס ודו"ק.

(ב) עוי"ל בישוב קישית המפ' הנ"ל, דאמאי לא קיבלה אביי כשאמרו לו משמיה דר' ירמיה, וכשאמרו לו משמיה דר' יוחנן קיבלה, דנודע קושית הבית יוסף (סי' תר"ט), דהלא על לילה אחת היה שמן להדליק, וא"כ לא היה הנס רק על שבעה ימים, ואמאי קבעו ימי חנוכה לשמונה ימים, ותירץ ע"ז שלשה תירושים, א) כי כאשר ראו דאין להם שמן רק על לילה אחת והמה צריכין שמן לשמונה ימים, חלקו תיכף ומיד את השמן לשמונת ימים שיהיה להם לקיים המצוה כל לילה, הגם שלא יהיה המצוה בשלימות, וא"כ גם בלילה הראשונה היה נס כי המה הכניסו בהמנורה מעט שמן ודלקו כל הלילה, ב) כי תיכף כאשר הריקו כל השמן מהפך אל המנורה נתמלא הפך, וא"כ היה תיכף הנס בלילה הראשונה שנתמלא הפך, ג) שבלי לראשון נתנו כל השמן בנרות ודלקו כל הלילה, ובבקר מצאו את הנרות מלאים שמן וכן בכל לילה ולילה עיי"ש.

והקשה ע"ז הפר"ח (סו) הא קיי"ל במסכת יומא (דף ט"ו), תן לה כדי מדתה שידלוק מערב עד בקר, והאיך נתנו במנורה חלק שמינית מהשמן שהוא פחות מהשיעור עכ"ק, והפר"ח כתב, דאין צורך לומר דמשום נס השמן תקנו להדליק ביום הראשון, אלא משום דאין סברא שיקבעו שבעה ימים מכ"ו כסליו ואילך, ועיקר יום הנצחון שנחו מאוביהם שהוא כ"ה לכסליו לא יקבעוהו לדורות, ואילולי נס של שמן היו קובעין

ולפי"ז י"ל דפלוגתתם תליא בפלוגתת אביי ורבא במסכת פסחים (דף ס"ד:), דאיתא שם, הפסח נשחט בשלש כתות (פסחי ציבור בין שהציבור מועטין ויכולין לשחוט כולן בבת אחת מצוה ליחלק לשלש כיתות זו אחר זו), שנאמר ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל קהל ועדה וישראל, נכנסה כת הראשונה נתמלאה העזרה נעלו דלתות העזרה, איתמר, אביי אמר ננעלו תנן (מאליהן ומעשה נסים), רבא אמר נועלין תנן, מאי בנייהו, למסמך אניסא, אביי אמר ננעלו תנן כמה דעילו מעלו וסמכינן אניסא (וכל זמן שאין ננעלין ממליהן מניחין אותן ליכנס ולא חיישינן דילמא עילו כולהו ואין כאן שלש כיתות), רבא אמר נועלין תנן ולא סמכינן אניסא (והוצרכו לנועלו בעצמן כדי לעשות עוד ב' כיתות) עיי"ש.

ולפי"ז לאביי דס"ל סמכינן אניסא שפיר י"ל דשלח רק אליעזר לבדו, משא"כ לרבא דס"ל דלא סמכינן אניסא, אז שלח ש"ח אנשים כפשוטו של מקרא.

וברש"י עה"ת פרשת לך (פרשה י"ד-י"ז) כתב, חניכיו חנכו כתיב בלא י', ומזה ילפינן שהיה אליעזר לבדו ולא היו ממש ש"ח אנשים עיי"ש, אך דרשה זו הוא דוקא אי נימא יש אם למסורת, אך אי אמרינן יש אם למקרא ואולינן בתר הקרי, והקרי הוא חניכיו לשון רבים, א"כ ס"ל שהיו ממש ש"ח עבדים.

מבואר מזה, דאי ס"ל יש אם למסורת וחנכו כתיב לשון יחיד, וקאי רק על אליעזר לבדו, א"כ מצינו אצל אברהם שיצא למלחמה עם אליעזר לבדו דסמך על הנס, ומינה דסומכין על הנס, משא"כ למ"ד יש אם למקרא, והקרי הוא חניכיו לשון רבים, ולפי"ז לא יצא אליעזר לבדו למלחמה, ולפי"ז לא מצינו שסמך על הנס, ולפי"ז י"ל דאין סומכין על הנס.

ואיתא במסכת כריתות (דף י"ז:), אמר רב יהודה אמר רב, היו לפניו שתי חתיכות אחת של שומן ואחת של חלב, אכל אחת מהן ואינו יודע איזה מהן אכל חייב, חתיכה אחת ספק של חלב ספק של שומן ואכלה פטור, ומבואר (שם) דזה דנחלקו באשם תלוי אי בעינן חתיכה אחת משתי חתיכות או חתיכה אחת תלוי בזה, דגבי אשם תלוי כתיב בפרשת ויקרא (פרשה ה-י"ז) ועשתה אחת מכל מתות ה' אשר לא תעשינה ולא ידע ואשם ונשא עונו, דאי ס"ל יש אם למסורת ומצות כתיב אז חייב אף בחתיכה אחת, משא"כ אי ס"ל יש אם למקרא וקרינן מצוות אז חייב דווקא בחתיכה אחת משתי חתיכות עיי"ש, ולפי"ז רב דס"ל חתיכה אחת משתי חתיכות חייב משום דס"ל יש אם למקרא. והיוצא לנו מזה, דרב דס"ל חתיכה אחת משתי חתיכות דס"ל יש אם למקרא, ולפי"ז חניכיו קרינן, ולפי"ז לא שלח אברהם אליעזר לעצמו, וס"ל אין סומכין על הנס, ולפי"ז ליכא לתרץ קושית הבית יוסף דנתנו כל השמן בהמנורה, דהלא אין סומכין על הנס, וגם אין לתרץ כהתירוץ הראשון של הבית יוסף דחלקו את השמן לשמונה חלקים וכנ"ל, ועכצ"ל דלרב לא היה הנס בהשמן, וי"ל דזהו על נצחון המלחמה, וי"ל דחנוכה הוא מה"ת.

והנה רשיז"ל (ד"ה זקוק לה) כתב וז"ל, הלכך צריך לכתחלה לעשותה יפה דלמא פשע ולא מתקן לה עכ"ל, ולכאורה קשה, אמאי ניוחש לשמא יפשע, הא קיי"ל אחזוקי אינשי ברשיע לא מחזקינן, וכל אדם מישראל יש לו חזקת כשרות לקיים המצות, ובפרט כשהוא עצמו מחזיר לקיים המצוה של נרות חנוכה, איך אפשר לחושדו ולחוש עליו ולומר שאם יכבה נרו יפשע במזיד מבלי לתקנו ולהדליקו, ולכן צריך לכתחילה לעשותו יפה.

ובפשיטות י"ל, לפימש"כ המגיד בה' אישות (פ"א-ה"ד) שהעלה דבר חדש, דדוקא לענין דאורייתא איכא לכל איש ישראל חזקת כשרות, ואמרינן אחזוקי אינשי ברשיע לא מחזקינן, אבל לענין דרבנן אדרבה אמרינן לאו כו"ע מוזהר זהירי ביה, וליכא חזקת כשרות כלל עיי"ש, וא"כ לגבי מצות הדלקת נר חנוכה שהוא ג"כ מדרבנן, שפיר יש מקום לחוש לשמא פשע ולא מתקן לה, הואיל וכבר עשה מצות חכמים פעם אחת שהדליק הנרות, אם יתכבה אח"כ לא יטריח את עצמו עוד פעם אחרת, ויפשע ולא מתקן לה.

אך לפי שיטת הבה"ג (הקדמה מנין המצות קום עשה ק"א-ק"ט, קל"ט, ר) דחשיב נר חנוכה בהדי מצ"ע דאורייתא עיי"ש, א"כ לפי"ז י"ל דלא חיישינן לשמא פשע ולא יתקן לה, כי במצות דאורייתא אמרינן אחזוקי אינשי ברשיע לא מחזקינן.

אך בעיקר דברי הבה"ג כבר תמה הרמב"ם בספר המצות (שורש הראשון סוף תשובה א' ותשובה ב') וכתב שרבים טעו ומנו נר חנוכה בכלל מצות עשה, דהאיך אפשר לומר כן בנר חנוכה שקבעוהו חכמים בבית שני עיי"ש, אך החת"ס בחידושו עמ"ס שבת (דף כ"ב) כתב ליישב אמאי נקט פסולה כסוכה וכמבוי, דלכך נקט לשון פסולה דשייך בדאורייתא כמש"כ התוס' (ד"ה נר), להורות נתן דנהי דהדלקת נרות בעצם לאו דאורייתא, מ"מ חנוכה גופיה וכל ימים טובים הקבועים על נסים, דאורייתא ניהו, כדעת הבה"ג דהלל ומגילה וחנוכה דאורייתא, דאיתא במסכת מגילה (דף י"ד:), דחכמים תקנו קריאת המגילה אע"ג דאין להוסיף על מה שכתוב בתורה, משום דדרשו קל וחומר ומה מעבדות לחירות (ביציאת מצרים) אמרינן שירה, ממיתה לחיים לא כל שכן עיי"ש, ולא יפלא כלל לומר דקל וחומר דאורייתא היא, נמצא מצות עשה דאורייתא לקבוע יום על כל נס, אלא שחכמים קבעו מה לעשות בו מעין המאורע, בזה לקרות מגילה ולמשלוח מנות, ובזה לומר הלל ולהדליק נרות, נמצא עיקרו דאורייתא ופירושו מדרבנן עכ"ד.

ובספר דברי יואל לחנוכה (אות קל"ד) כתב, דטעמו של החת"ס הנ"ל אתי שפיר לפימש"כ הפרי חדש (סי' עת"ר ס"א) דיום הראשון תקנו לזכר נצחון המלחמה, דלפי"ז קבעו מצות נר חנוכה על שם הצלה ממות לחיים, ושייך בזה הקל וחומר מה מעבדות לחירות אמרינן שירה, ממות לחיים לא כל שכן, ועיקר נר

תקנתא, ומשני סוכה דאורייתא תני פסולה ומבוי דרבנן תני תקנתא, א"כ נר חנוכה דהיא ג"כ דרבנן אמאי תני פסולה, הול"ל ימעט כמו גבי מבוי, ותירצו התוס', דנקט פסולה משום דבעי למימר כסוכה שהוא מה"ת עיי"ש, ולכאורה הא גופא קשיא אמאי נקט כסוכה הול"ל רק ימעט כמבוי דשניהן דרבנן.

וכתב החת"ס דמכאן ראייה לשיטת בעל הלכות גדולות דחשיב נר חנוכה למצוה דאורייתא, והרמב"ם הקשה עליו הא נר חנוכה מצוה דרבנן הוא, וביאר החת"ס שיטת בעל הלכות גדולות, עפי"מ דאיתא במסכת מגילה (דף י"ד.) אהא דתקנו מקרא מגילה בפורים, דדרשו ק"ו, ומעבודת לחירות (בקרית ים דף) אמרו שירה ממות לחיים לא כל שכן עיי"ש וביאור הדבר דלכאורה כיון דדרשינן במסכת מגילה (דף ב.) אלה המצות שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה, איך היו רשאים לחדש מצות קריאת מגילה בפורים, ע"כ אמרו דדרשו ק"ו, וק"ו הוא דאורייתא מי"ג מדות שהתורה נדרשת בהן, וכתב המהרש"א דכן צ"ל גם על חנוכה עיי"ש.

ובספר ויחי יוסף (פרשת וישב) כתב, דלכאורה נהי דאיכא ק"ו על חנוכה, היינו שצריכין לומר הלל והודאה על נצחון המלחמה, וכן לענין קריאת המגילה איתא במסכת מגילה (ס"ט) קריאתה זו הילולא, אבל על מצות הדלקת הנרות ע"ז אין ק"ו, דנר חנוכה אינו אלא על נס דמנורה, אך י"ל, דבמסכת סוכה (דף ג.) בתוס' ד"ה דאמר הקשו, אהא דאמרינן במסכת ברכות (דף י"א.) עשה כדברי ב"ש לא עשה ולא כלום, ומייתי ראייה ממעשה דר' יוחנן בן חתורנית שחלה והלכו זקני ב"ש וזקני ב"ה לבקרו ומצאוהו שהיה יושב ראשו ורובו בסוכה ושולחנו בתוך הבית, אמרו לו זקני ב"ש א"כ היית נוהג כל ימך לא קיימת מצות סוכה כל ימך, וקשה היכי דייק מינה דעשה כב"ש לא עשה ולא כלום, דראיה דמייתי בעשה כב"ה מיירי, ותירצו דאיצטריך התם לאתויי היכא דב"ה מחמירים מדרבנן, וב"ש מוקמי לה אדאורייתא ולא גזרינן, אם עשה כדברי ב"ש לא יצא ידי חובתו אפילו דאורייתא, כדאשכחן לב"ש היכא דיתבי אפיתחא דמטללתא דגזרו שמא ימשוך אחר שולחנו, וקאמרי לא קיימת מצות סוכה מימך דאפילו מדאורייתא לא קיים, ומדב"ש נשמע לב"ה עכ"ל.

ובפסקי תוס' במסכת ברכות (ס"י כ"ו) כתב וז"ל, לא עשה ולא כלום מן התורה, יש לדקדק על סייג שהוסיפו חכמים על כל מצוה, אף אם קיים עיקר המצוה כהלכתה בלא התוספת שהוסיפו חכמים הוה כאלו לא קיים כלום (א"ה זה לא נמצא בתוס' ואפשר שדקדק כן לפי פירוש התוס') עכ"ל.

וברבינו יונה (ריש ברכות) כתב וז"ל, ויש להקשות, לרבנן דאמרי דאפילו דיעבד אינו יוצא בקריאת שמע אלא עד חצות, אם עבר חצות מה יהא דינו, שאם נאמר שלא יקרא כלל, קשה, כיון דקריאת שמע חיוב מן התורה היאך יכולין חכמים לפטרו

חנוכה הוא מדאורייתא, אבל לפי דרכו של הבית יוסף דכל השמונה ימים תיקנו על שם נס הנרות, ובזה לא שייך הקל וחומר דמה הצלה ממות לחיים איכא בנס הנרות, לפי"ז לא מצינו ראייה לדברי הבה"ג דנר חנוכה הוי מצוה דאורייתא עכ"ד.

ואיתא במסכת מגילה (דף י"ג.), ומי חדי הקב"ה במפלתן של רשעים, והא כתיב (דברי הימים ב- פרק כ"א) בצאת לפני החלוץ ואומרים הודו לה' כי לעולם חסדו, ואמר ר' יוחנן מפני מה לא נאמר כי טוב בהודאה זו, לפי שאין הקב"ה שמח במפלתן של רשעים, ואמר ר' יוחנן מאי דכתיב פרשת בשלח (פרשה י"ד-ב) ולא קרב זה אל זה כל הלילה, בקשו מלאכי השרת לומר שירה, אמר הקב"ה מעשה ידי טובעין ביים ואתם אומרים שירה עיי"ש, הרי דר' יוחנן ס"ל דאין לומר שירה במפלתן של רשעים, ולפי"ז לריו"ח ליכא לתרץ כדברי הפר"ח דקבעו ימים הללו משום נצחון מלחמה.

ומעתה מבואר, דכשאמרו לאביי משמיה דר' ירמיה דטעמא דרב דס"ל כבתה אין זקוק לה לא רצה לקבלה, דהלא לשיטת רב אי אפשר לומר דחלקו לשמונה חלקים וכנ"ל, וגם אין לומר כשאר תירוצי הבית יוסף וכנ"ל, ועכצ"ל כמש"כ הפר"ח דתקנו לזכר נצחון מלחמה, ולפי"ז ס"ל דנר חנוכה מדאורייתא, ואחזוקי אינשי ברשיע לא מחזקינן, ומעתה אין הכרח לומר דלכן מותר להדליק בהן בחול משום דכבתה אין זקוק לה, דאף אי ס"ל כבתה זקוק לה, מותר להדליק בהן שמנים ופתילות, משום דלא חיישינן לשמא יפשע, ולכן לא רצה לקבלו.

אך כשאמרוהו לקמיה משמיה דר' יוחנן קבלה, דהלא ר' יוחנן ס"ל דאין לומר שירה במפלתן של רשעים, ומעתה אין לומר דתקנו בשביל נצחון מלחמה, ולפי"ז נר חנוכה הוא זכר לנס השמן, ולפי"ז ליכא ק"ו, ונר חנוכה הוא מדרבנן, וחיישינן לשמע יפשע, ולכן הטעם דמדליקין הוא רק משום דכבתה אין זקוק לה, ולכן קבלה ודו"ק.

ג) עוי"ל בישוב קישית המפ' דאמאי לא קיבלה אביי כשאמרו לו משמיה דר' ירמיה, וכשאמרו לו משמיה דר' יוחנן קיבלה, דהנה רשיו"ל (ד"ה זקוק לה) כתב וז"ל, הלכך צריך לכתחלה לעשותה יפה דלמא פשע ולא מתקן לה עכ"ל, ולכאורה אי ס"ל דהדלקת נר חנוכה הוא מדרבנן, הלא על איסור דרבנן אין גזרינן גזירה, כמש"כ רש"י במסכת ביצה (דף ב.) ד"ה והתניא עיי"ש.

אך י"ל, דאיתא במסכת שבת (דף כ"א.), אמר רב כהנא, דרש רב נתן בר מניומי משמיה דרבי תנחום, נר חנוכה שהניחה למעלה מכ' אמה פסולה כסוכה וכמבוי עיי"ש, והקשו התוס' דבמסכת עירובין פרכינן מאי שנא בסוכה דתני פסולה ובמבוי תני

ממנה וכו', ונראה למורי הרב נר"ו, דס"ל לרבנן שאפילו קריאת שמע עצמה שהיא מן התורה כל הלילה אינו קורא אותה אחר חצות, שיכולין חכמים לפטרו ממ"ע כל זמן שעושיין כן משום סייג או משום קיום המצוה עצמה, דהכי חזינן בלולב שמצותו מן התורה יום ראשון, ואפ"ה כשחל יום ראשון בשבת פטרו חכמים ליטלו משום גזירה דשמא יעבירונו ארבע אמות ברה"ר, וגבי סדין בציצית נמי, אעפ"י שהתורה חייבה אותו והתירה הכלאים לענין הציצית, דכתיב לא תלבש שעטנז וסמך ליה גדילים תעשה לך, משמע שהסדין שהיא של פשתן עם התכלת שהוא צבוע על הצמר מותר מה"ת, אפ"ה היו פוטרין אותו בית שמאי גזירה משום כסות לילה כדאיתא במסכת מנחות (דף מ:), כלומר שאעפ"י שאם היה לובש אותו ביום מחויב להטיל בו ציצית מה"ת וכו', אפ"ה פטרו אותו ב"ש ללבשו בלא תכלת משום גזירה דשמא ילבש אותו בלילה ויעבור משום לא תלבש שעטנז, ובהא הלכה כב"ש, הכא נמי אעפ"י שמצות קריאת שמע כל הלילה מה"ת, אפ"ה פטרו אותו חכמים משום סייג כדכתיבנא עיי"ש, היוצא מדבריו, דאחר שתקנו חז"ל לקרות קריאת שמע של ערבית עד חצות, אם עבר וקרא לאחר מכן לא יצא ידי חובת המצוה אף מה"ת.

הרי דהתוס' ורבינו יונה ס"ל דהיכא דחכמים פירשו באיזה אופן לקיים המצוה דאורייתא, אם אינו מקיים המצוה כתיקון חכמים אף ידי דאורייתא לא יצא, ומה"ט גם בחנוכה דחכמים תקנו הלל והודאה דהוא מה"ת מטעם הק"ו, ועל סמך זה תקנו הדלקת הנרות דהוי מצוה דרבנן, לא יצא ידי חובה דאורייתא מה דילפינן מק"ו דהיינו הלל והודאה, אלא אם מקיים מצות הדלקת הנרות כתקנת חכמים, והסבר הדבר הוא, משום דכתיב לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל, דהתורה נתנה הכח לחכמים לתקן איך לקיים המצוה דאורייתא, ע"כ מצוה דאורייתא אם לא קיימו כתיקון חכמים אף ידי דאורייתא לא יצא, ושפיר נקטו בנר חנוכה לשון פסולה כסוכה שפסול מדאורייתא עכ"ד הויח"י יוסף.

ובביאור הדברים דאמרינן דמצוה של תורה והחכמים עשו בה תקנה אם לא עשה כדבריהם לא יצא ידי חובתו אפילו מה"ת, כתב בשו"ת אבני צדק (חאו"ח סי' פ"ב) דכיון שעושה המצוה על ידי שעובר על דברי חכמים הרי המצוה באה לו על ידי העבירה, לפי שלולי העבירה לא היה יוצא בו א"כ הו"ל מצוה הבאה בעבירה ולא יצא מה"ת עיי"ש, וכ"כ בדבר אברהם (ח"ב סי' כ"ו).

אמנם כ"ז א"ש אי ס"ל דמצוה הבאה בעבירה הוא מה"ת, כדמוכח מדברי התוס' במסכת סוכה (דף ל:) ד"ה משום, אז י"ל דכל שעשה המצוה דאורייתא שלא כתיקון חז"ל הוי מצוה הבאה בעבירה ולא יצא אף מה"ת, אך לפימש"כ התוס' (דף ט:) ד"ה ההוא, דמצוה"ע הוי רק מדרבנן עיי"ש, ליכא למימר דהיכא דעשה המצוה דאורייתא שלא כתיקון חז"ל לא יצא מה"ת.

ואיתא במסכת סוכה (דף כ"ט:) דלולב הגזול פסול, בשלמא יר"ט ראשון דכתיב לכם משלכם, אלא ביום טוב שני אמאי לא, אמר ר' יוחנן משום רשב"י, משום דהוה לינ מצוה הבאה בעבירה, והקשו בתוס' (דף ל:) ד"ה משום, דלמ"ל קרא דאינו יוצא בגזול, תיפ"ל דאינו יוצא משום דהו"ל מצוה"ע עכ"ק, וכתב הצ"ח (דף כ"ט:) ד"ה קא פסיק, בכוונת קושייתם, משום דר' יוחנן יליף פסול דמצוה הבאה בעבירה מקרא, מוכח דס"ל דמצוה הבאה בעבירה הוא פסול מדאורייתא עיי"ש, הרי דר' יוחנן ס"ל דמצוה הבאה בעבירה הוא מה"ת.

ובשו"ת קול אריה חאו"ח (סי' ט) כתב, דזה אי מצוה"ע הוא מדאורייתא או מדרבנן, תליא אי ס"ל מצוות צריכות כוונה או אין צריך כוונה, כי העבירה מבטלת הכוונה, ואי ס"ל מצוות צריכות כוונה אז מצוה"ע הוא מה"ת, ואי ס"ל מצוות אין צריכות כוונה, אז ס"ל מצוה"ע הוא מדרבנן עיי"ש.

ובשו"ת מהרש"ם (ח"ו סי' ג) ד"ה במה שביקש כתב וז"ל, והנה כבר כתבתי במשפט שלום בסופו, בהא דלשיטת איזה אמוראי בדרבנן מהב"ע יצא, דעיקר טעמא דמצוה"ע הוא משום דמצוות צריכות כוונה, וענין הכוונה לכיון לעשות רצון הבורא ית"ש, וכדאיתא במסכת זבחים (דף מ"ו) לשם ששה דברים הזבח נזבח, לשם ניחוח למי שאמר והיה העולם, ועיין בהקדמת ספר שערי תפלה בענין אמירת לשם יחוד מה שדחה דברי הנודע ביהודה ואכמ"ל בזה, והנה כבר כתב המג"א באו"ח (סי' ס' סק"ג) בשם הרדב"ז, דדוקא בדאורייתא צריך כוונה ולא בדרבנן, ולכן בדאורייתא אם הוא עושה המצוה בעבירה הרי לא יוכל לכיון לעשות רצון הבורא ית"ש שהרי אין רצונו בכך, ובע"כ הוי כעושה שלא בכוונה לכן לא יצא, אבל בדרבנן דאין צריך כוונה לכן יצא עכ"ד

ואיתא במסכת חולין (דף ל"א:) אתמר, נדה שנאנסה וטבלה, אמר רב יהודה אמר רב, טהורה לביתה (ליזקק לבעלה) ואסורה לאכול תרומה, ור' יוחנן אמר אף לביתה לאו טהורה עיי"ש, וכתב בהגהת אשר"י במסכת ר"ה (פ"ג סי' י"א) להוכיח דרב ס"ל מצוות אין צריכות כוונה, ולכן אפילו נאנסה וטבלה טהורה לביתה, וריו"ח ס"ל מצוות צריכות כוונה, והיכא שהטבילה הוי באונס אינה טהורה לביתה עיי"ש, ועיין בספר מלא הרועים ערך מצוות צריכות כוונה (אות ח) מש"כ בזה.

ובספר אגלי טל (בהקדמת הספר) כתב לבאר, הא דאיתא במסכת פסחים (דף ג:) אמר רב יהודה אמר רב, לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוות אף על פי שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה וכו' עיי"ש, דאזיל לשיטתיה דס"ל מצוות אין צריכות כוונה, דמהא דס"ל לר' שמעון במסכת שבת (דף מ"א:) דבר שאין מתכוין מותר, ובמסכת פסחים (דף כ"ה:) מבואר הטעם משום דאזיל בתר כוונה, מכלל דר' יהודה דס"ל דבר שאין מתכוון אסור משום דס"ל דלא אזלינן בתר כוונה אלא בתר

עה"פ ויחרד יצחק וגו', למה חרד יצחק, אמר, שמא עון יש בי שברכתי קטן לפני גדול ושניתי סדר היחס, התחיל עשו מצעק ויעקבני זה פעמים, א"ל אביו מה עשה לך, א"ל את בכורתי לקח, אמר בכך הייתי מצר וחרד שמא עברתי על שורת הדין עכשיו לבכור ברכתי גם ברוך יהיה עיי"ש.

ובשו"ת הריב"ש (סי' שכ"ח) הקשה, דהיאך קנה יעקב הבכורה מעשיו, הא הוי דבר שלא בא לעולם שהרי יצחק היה חי אז עכ"ק, והנה האחרונים חקרו לגבי כלל הקנינים, אם עיקר תוקף הקנין נעשה ע"י המקנה במה שמקנהו ליד הקונה, או שעיקר תוקף הקנין נעשה ע"י הקונה מה שמתכוון לקנות המקח.

והחתן סופר בשער המקנה והקנין והשטרות (דף נ"ט: מדפ"ס) כתב, דתליא בפלוגתא התנאים אי אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, דהטעם דאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם הוא, משום דליכא סמיכות דעת של המקנה להקנות דבר שלא בא לעולם, ומהאי טעמא אמרינן דהאב שפיר מקנה לבנו אפילו דבר שלא בא לעולם, משום דדעתו של אב קרובה אצל בנו וגומר בדעתו להקנות אף לדבר שלא בא לעולם, ולכן מ"ד דלא מהני קנין בדבר שלא בא לעולם ס"ל דעיקר הקנין נעשה ע"י המקנה, משא"כ מאן דס"ל דמהני קנין בדבר שלא בא לעולם, ס"ל דעיקר הקנין תליא בהקונה, וכיון דהוא סומך דעתו לקנות בכל ענין אפילו בדבר שלא בא לעולם שפיר מהני ביה קנין.

ובזה פליגי ריו"ח ור"ל אי מעות קונה או משיכה קונה, דריו"ח ס"ל דעיקר הקנין הוא מצד המקנה וקבלת מעות המקנה הוא דגרמה הקנין, ור"ל ס"ל דמשיכת הקונה פועלת עיקר הקנין, עיי"ש, ולפי"ז להמ"ד דס"ל משיכה קונה משום דעיקר הקנין תלוי דעת הקונה, ומהני קנין אפילו בדבר שלא בא לעולם, ולפי"ז שפיר מהני מכירת הבכורה.

ובספר מלא הרועים ערך מעות קונות (אות י"ב) כתב, דר"ל דס"ל משיכה קונה מה"ת ע"כ דס"ל אינו ראוי מדרבנן הוי ראוי מה"ת, דבמסכת ב"מ (דף מ"ח.) איתא, אמר רבא קרא ומתניתא מסייע ליה לר"ל (דמשיכה קונה), דתניא נתנה (לפרוטה של הקדש בשנג) לבלן (בשכר שירחצנו בבית המרחץ) מעל (ואעפ"י שעדיין לא רחץ), ואמר רב, דוקא בלן (קתני דמעל הנותן משום דשכירות גמורה היא בנתינת הפרוטה ואין יכול לחזור בו שאין כאן למשוק) הוא דלא מחסרא משיכה, אבל מידי אחריתא דמחסרא משיכה (אם נתנה על דבר שיש בה מה למשוק הימנו) לא מעל (עד דמשיך) עיי"ש, ומוכח דמעות אינן קונות, דאי ס"ד מעות קונות מדאורייתא, הי"ל למעול אף דחכמים הפקיעו הקנין כיון דמדאורייתא קונות, דאינו ראוי מדרבנן מקרי ראוי מדאורייתא, ור' יוחנן יסבור לעולם מעות קונות, רק כיון דחכמים הפקיעו הקנין אינו מועיל, דאינו ראוי מדרבנן מקרי אינו ראוי מדאורייתא עיי"ש, וכ"כ בשו"ת בית יצחק יור"ד ח"א (סי' צ"ב אות ד') עיי"ש.

מעשה, ולפי"ז ה"ה לגבי מצוות ס"ל לר' יהודה דאין צריכות כוונה אלא המעשה הוא העיקר, משא"כ ר"ש ס"ל דמצוות צריכות כוונה, ולפי"ז רב דס"ל בשמעתין (דף כ"ב.) כר' יהודה דדבר שאין מתכוון אסור, משום דאזיל בתר מעשה ולא בתר כוונה, ולפי"ז רב ס"ל מצוות אין צריכות כוונה, ולזה שפיר קאמר דיעסוק בתורה ובמצוות שלא לשמה עיי"ש, ומוכח מזה דס"ל דמצהב"ע הוא מדרבנן.

ומעתה מבואר, דכשאמרו לאביי משמיה דר' ירמיה דרב ס"ל כבתה אין זקוק לה לא רצה לקבלה, דהלא לשיטת רב דס"ל דמצהב"ע מדרבנן, ולפי"ז ס"ל דאף היכא דעשה המצוה דאורייתא שלא כתיקון חז"ל יצא המצוה מדאורייתא, ולפי"ז הדלקת נר חנוכה הוא מדרבנן, ועל איסור דרבנן אין גוזרין גזירה, ומעתה אין הכרח לומר דלכן מותר להדליק בהן בחול משום דכבתה אין זקוק לה, דאף אי ס"ל כבתה זקוק לה, מותר להדליק בהן שמנים ופתילות, דלא חיישינן לשמא יפשע, ולכן לא רצה לקבלה, אך כשאמרוהו לקמיה משמיה דר' יוחנן קבלה, דהלא ר' יוחנן ס"ל מצהב"ע מדאורייתא, ולדידיה ס"ל דהיכא דלא קיים המצוה כדבריהם לא יצא ידי חובתו אפילו מה"ת, ושפיר י"ל דחנוכה הוא מדאורייתא, ולדידיה עכצ"ל דלכן מדליקין בהן שמנים ופתילות, משום דכבתה אין זקוק לה, ולכן משמיה דריו"ח קבלה ודו"ק.

הדודאים נתנו ריח ועל פתחינו כל מגדים חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך: ואיתא במדרש, הדודאים נתנו ריח, זה ראובן שהציל את יוסף, ועל פתחינו כל מגדים זה נר חנוכה [שצריך להניחה על פתח ביתו מבחוץ] וצ"ב.

והנבס"ד, בהקדם לבאר מש"כ רש"י עה"פ וישב יעקב בארץ מגורי אביו בארץ כנען, וכתב רש"י ביקש יעקב לישב בשלוה קפץ עליו רוגזו של יוסף עיי"ש, וכן איתא במדרש רבה (פרשה פ"ד-א), א"ר אחא, בשעה שהצדיקים יושבים בשלוה ומבקשים לישב בשלוה בעולם הזה, השטן בא ומקטרג, אמר, לא דיין שהוא מתוקן להם לעולם הבא, אלא שהם מבקשים לישב בשלוה בעולם הזה, תדע לך שהוא כן, יעקב אבינו ע"י שבקש לישב בשלוה בעוה"ז נזדווג לו שטנו של יוסף עיי"ש.

ודקדקו המפרשים דאמאי קפץ עליו רוגזו של יוסף דייקא, ומשמעות הדברים שיש מזה איזה שייכות לסתור מה שביקש יעקב לישב בשלוה, וצ"ב ההמשך.

והנבס"ד, דהנה המפרשים כתבו דלכן ביקש יעקב לישב בשלוה בעוה"ז מברכות שברכו אביו, ומן הדין היה ראוי יעקב לקבל הברכות, שהרי לו משפט הבכורה אשר קנהו מעשו ומסרה לו מדעתו, וכפרש"י בפרשת תולדות (פרשה כ"ז-ל"ו)

אור (א"ר) ובספר מצותיך שעשועי (מצוה תנ"כ) דזה אי אינו ראוי מדרבנן מקרי אינו ראוי מדאורייתא, תליא בפלוגתא הנ"ל אי כל מילי דרבנן הוה בכלל לא תסור או לא, דלשיטת הרמב"ם דס"ל דכל תקנות ומצוות חכמים הוי בכלל לא תסור, מסתברא לומר דאינו ראוי מדרבנן הוי אינו ראוי מה"ת, כיון דאיסור דרבנן גופי' הוה כשל תורה ממש, משא"כ לדעת הרמב"ן דתקנות וגזירות חכמים לא הוי בכלל לא תסור, שפיר י"ל דאינו ראוי מדרבנן הוי ראוי מה"ת עכ"ד.

ובזה יבואר, ביקש יעקב לישיב בשלוה מהברכות שברכו אביו, דמן הדין הוא שיעקב יקבל את הברכות, שהרי לו משפט הבכורה שקנה הבכורה מעשיו, ואף דהוא דבר שלא בא לעולם מהני הקנין, משום דעיקר הקנין תלוי בדעת הקונה, ומינה דס"ל משיכה קונה, ואינו ראוי מדרבנן הוי ראוי מה"ת, ומילתא דרבנן אינן בכלל לא תסור, וליכא לאו מה"ת על איסור דרבנן, וי"ל כסברת הה"מ דבדרבנן לאו כו"ע זהירי ביה וליכא חזקה, וי"ל דיעקב לא שחרר את השפחות, וצדקו השבטים, ובזה קפץ עליו רוגזו של יוסף ודו"ק.

*

ובשו"ת קול יהודה (פס"י ד) כתב דמאן דס"ל דספיקא דאורייתא מה"ת לחומרא, ע"כ ס"ל אינו ראוי מדרבנן הוה ראוי מה"ת, דבשב שמעתתא (שמעתא א' פ"ג) כתב, דהרמב"ם דס"ל דספיקא דאורייתא מה"ת לקולא, אזיל לשיטתיה דכתב הרמב"ם בספר המצות (שורש א') וז"ל, כי כל מה שצונו חכמים לעשותו וכל מה שהזהירונו ממנו כבר צוה משה רבינו בסיני שיצונו לעשותו, והוא אומרו על פי התורה אשר יורוך וגו', והזהירונו יתברך מעבור דבר מכל מה שתקנו אותו או גזרו, ואומר לא תסור וגו' עכ"ל.

והקשה הרמב"ן, כיון דכל איסורי דרבנן הוה בכלל לא תסור, א"כ איך הקילו באיסורי דרבנן לומר ספיקא דרבנן לקולא, כיון דכל מה שאמרו חכמים הרי הוא מה"ת בכלל לא תסור עיי"ש, ובספר זהר הרקיע כתב ליישב, שכך הורשו מאת מתקני התקנות ללכת בהם לקולא כדי להפריש ביניהם לד"ת עיי"ש, ובזה יתיישבו כל הקושיות שהקשה הרמב"ן שם על הרמב"ם, והרמב"ן בהשגות שם הזכיר עוד אחת והיא, מהא דאמרו בפלוגתא דדבר תורה הלך אחר המחמיר ובדברי סופרים הלך אחר המיקל עיי"ש, ובזה אינו עולה דברי זהר הרקיע כמובן, דבשלמא בספיקא דגוף המעשה איכא למימר דכך הורשו מאת מתקני התקנות שלא יאסר אלא בודאי אבל לא מספק ולא גזרו כלל בספק, אבל במחלוקת השנויה בדברי סופרים דלדברי המחמיר והאוסר לא הורשה להקל לזה שיסתפק בדינם, כיון שהם יודעים שאסור בודאי, וא"כ מאן שרי ומאן מחיל איסור לאו דלא תסור, ולכן מוכרח שיטת הרמב"ם דכל הספיקות מדבריהם, אבל מה"ת כל הספיקות מותר, ומשו"ה כשנסתפק

ואיתא במדרש רבה פרשת וישב (פרשה פ"ד-ו), ויבא יוסף את דבתם רעה, מה אמר, ר' יהודה אומר, מזלולים הם בבני השפחות וקורין להם עבדים עיי"ש, ובירושלמי פאה (פ"א ה"א) איתא מה אמר, ר' יהודה אומר, מזלולים הם בבני השפחות ונוהגים בהם כעבדים עיי"ש, וכתב בספר יציב פתגם (פרשת וישב), דמחלוקת יוסף עם אחיו במה שהיו מזלולין בבני השפחות לקרותם עבדים, עפ"מ ש"כ המהרש"א ביבמות (דף ק:) דלכן נשא אאע"ה את הגר אעפ"י שהיתה שפחה והיתה אסורה לו, משום דממילא נשתחררה כדין הנושא שפחתו דקיי"ל בשו"ע יור"ד (ס' רס"ז סעיף ס"ט) דהבא על שפחתו נשתחררה דחזקה אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות וכוונתו לשחררה דאל"כ לא הוה עביד איסור, ושכן צ"ל גבי יעקב שנשא שפחת רחל ולא עיי"ש, וכיון דבהכרח צ"ל שנשתחררו השפחות על כן הוכיח יוסף את אחיו שהיו מזלולים בהם לקרותם עבדים, וזה שאמר הכתוב ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם דייקא, שדבתם שהם קורים להם עבדים הוי רעה אל אביהם, דכיון דסבירא להו שלא נשתחררו א"כ ח"ו עבר אביהם באיסור נישואי שפחה עכ"ד.

אך י"ל דהשבטים ס"ל דאין בהכרח לומר דנשתחררו השפחות מחמת דלא עביד יעקב איסורא, די"ל דאיסור נישואי שפחה הוא רק מדרבנן, כמש"כ הרמב"ם בהל' איסורי ביאה (פ"ב ה"ד), דהבא על השפחה מכין אותו מכת מרדות, ועיין שם במגיד משנה הטעם דס"ל להרמב"ם כן, וידוע מש"כ הה"מ בה' אישות (פ"א ה"ד), דלא שייך חזקה דאין אדם עושה בעילתו בעילת זנות אלא באיסור דאורייתא, אבל באיסור דרבנן לא זהירי ביה אינשי עיי"ש, וא"כ י"ל שבא יעקב על השפחות ולא שחררן, ואי משום איסורא אפשר דלא קפיד יעקב על כך.

אך לפימש"כ האחרונים דגם באיסורי דרבנן אמרינן אחזוקי אינשי ברשיעי לא מחזקינן עיין בתומים כלל מגו (אות ק"ה), א"כ עכצ"ל שבודאי שחרר יעקב השפחות, וראיתי בספר אמרי דוד על תרי"ג מצות (מצוה מ"ג) שכתב דסברת הה"מ הנ"ל דבאיסור דרבנן ל"ש חזקה, תלוי בפלוגתא הרמב"ם והרמב"ן בספר המצות (שורש הראשון) אי על כל דרבנן איכא לאו דלא תסור, או דלא תסור הוה רק אסמכתא בעלמא, דלשיטת הרמב"ם דעל כל דבר דרבנן איכא הלאו דלא תסור מה"ת, אז גם בדרבנן אמרינן אחזוקי אינשי ברשיעי לא מחזקינן ויש לו חזקה כשרות, שהרי הדרבנן היא דאורייתא ממש מחמת הלאו דלא תסור, אבל לשיטת הרמב"ן שם דס"ל דלא תסור הוה רק אסמכתא בעלמא, וליכא לאו מה"ת על איסור דרבנן, אז שפיר י"ל כסברת הה"מ דבדרבנן לאו כו"ע זהירי ביה וליכא חזקה עיי"ש.

וכתבו המפ' [עיין בכס"מ ומל"מ בה' נערה (פ"א ה"ה) ובחזן סופר מקנה וקנינים ח"ב (דף קס"א) חמדת ישראל קונטרס תורה

ועקרבים, אלא עכצ"ל שידע ראובן דהצדק הוא עם יוסף ולכן לא חשש כלל כי היה סמך לבו בטוח בה' כי לא ירעו ולא ישחיתו לו כלל, דבאיסור דרבנן נמי יש לו חזקת כשרות, דמילי דרבנן הוה בכלל לא תסור, וא"כ ס"ל דספיקא דאורייתא לקולא, ולא הוצרכו לנס, ועכ"ז עשה השי"ת הנס כדי להודיע חיבתן של ישראל, ולפי"ז צריך פרסומי ניסא, ולכן ועל פתחינו כל מגדים זה נר חנוכה שמצוה להניחו על פתח ביתו מבחוץ ודר"ק.

ב) עוי"ל, דבשולחן ערוך (סי' תר"ע ס"ב) איתא, שהסעודות שמרבים בחנוכה הם סעודות הרשות, וכתב הרמ"א, שיש קצת מצוה בריבוי הסעודות עיי"ש, וכתב הלבוש הטעם שלא קבעו משתה ושמחה בחנוכה כשם שתיקנו בפורים, מפני שלא נמסרו ישראל באותו זמן להריגה כמו שהיה בימי המן, אלא שבאו האובים עליהם במלחמה ולא בקשו מהם אלא ההכנעה ולהיות ידם תקיפה על ישראל ולהעבירם על דתם וכו', ולכן לא קבעום אלא להודות ולא למשתה ושמחה וכו' עיי"ש, והקשה עליו הטו"ז (א"ק), אדרבה הלא גדול המחטיאו יותר מן ההורגו, והיינו דהצלת הנשמה גדולה יותר מהצלת הגוף, ולכן היה לנו יותר לקבוע בימי החנוכה משתה ושמחה עיי"ש.

ואיתא במד"ר פרשת פינחס (פרשה כ"א-ס"ד) עה"פ צרור את המדיינים והכיתם אותם כי צוררים הם לכם וגוי, צרור את המדיינים למה כי צוררים הם לכם, מכאן אמרו חכמים הבא להרגך השכם להרגו, ר"ש אמר מנין אתה אומר שכל המחטיא את האדם יותר קשה מההורגו וכו' עיי"ש.

והוא בספר בירך יצחק (פרשת פינחס) בביאור פלוגתתם, דהנה סתם בר פלוגתיה דר"ש הוא ר' יהודה, וי"ל דר"י ור"ש אזלי לשיטתייהו במאי דפליגי בעלמא אי דרשינן טעמא דקרא או לא, דאיתא במסכת ב"מ (דף קט"ו), תנו רבנן, אלמנה בין שהיא ענייה בין שהיא עשירה אין ממשכנין אותה דברי ר' יהודה, ר' שמעון אומר עשירה ממשכנין אותה ענייה אין ממשכנין אותה, שאתה חייב להחזיר לה ואתה משיאה שם רע בשכנותיה, למימרא דר"י לא דריש טעמא דקרא ור"ש דריש טעמא דקרא, והא איפכא שמעינן לה, דתניא ולא ירבה לו נשים, רי"א מרבה הוא ובלבד שלא יהו מסירות את לבו, רש"א אפילו אחת והיא מסירה את לבו הרי זה לא ישאנה, א"כ מה ת"ל ולא ירבה לו נשים אפילו כאביגיל, לעולם ר"י לא דריש טעמא דקרא, ושאני הכא דמפרש קרא ולא ירבה לו נשים ולא יסור, מ"ט לא ירבה לו נשים משום דלא יסור, ור"ש מכדי בעלמא דרשינן טעמא דקרא לכתוב רחמנא לא ירבה ולא בעינן לא יסור, ואנא ידענא מ"ט לא ירבה משום דלא יסור, לא יסור דכתב רחמנא למ"ל, אפילו אחת ומסירה את לבו הרי זה לא ישאנה עיי"ש.

אם אסרו חכמים בזה כגון מחלוקת בדברי סופרים ליכא לא תסור, כיון דספק מה"ת שריא, ומדרבנן לא גזרו בספיקות אלא בדאורייתא דוקא ולא בדבריהם עכ"ד, נמצא דמאן דסובר ספיקא מה"ת לחומרא ע"כ לא תסור ל"ה רק אסמכתא בעלמא, וא"כ אליבייהו דברי סופרים לא הוי דאורייתא, ואינו ראוי מדרבנן מקרי ראוי מה"ת עכ"ד.

ואיתא בגמ' (שב) כשנכנסו יוונים להיכל טמאו כל השמנים שבהיכל, וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהיה מונח בחתמו של כהן גדול וכו' עיי"ש, וכתבו התוס' ד"ה שהיה מונח, דעכצ"ל שהיה מונח בקרקע באופן שלא הסיטו הכלי, דאלת"ה הרי עכ"ס הם כזבים ונטמא בהיסט עיי"ש.

ובשו"ת שערי צדק חירור"ד (סי' קנ"ח), ובשו"ת מהר"ש ח"ד בפתיחה (א"ת ו'), הביאו מה שהקשה הדברי חיים זצ"ל, הא עכ"פ לא הוי אלא ספק אם העכ"ס הסיט עליה, וא"כ הא העזרה הוי רשות הרבים וקיי"ל דספק טומאה ברה"ר טהור, וא"כ לא היה צורך בהנס להדליק משמן טהור עכ"ק.

ובפשטות י"ל, לפימש"כ הפנ"י לתרץ קושייתו דלמה הוצרכו להנס כלל, כיון דקיי"ל טומאה הותרה בציבור והוי יכולין להדליק גם בשמן טמא, ומתרץ דעיקר הנס לא נעשה אלא להודיע חיבת המקום עליהם וכו' עיי"ש, ולפי"ז י"ל דמעיקר הדין היה הפך מותר משום דספק טומאה ברה"ר טהור, אך מפני חביבות הקב"ה לבני ישראל להמציא להם שמן טהור לכתחילה, ולכן כתבו התוס' דצ"ל שהיה מונח בחותם בקרקע, אך כ"ז אי ס"ל ספיקא דאורייתא מה"ת לקולא, משא"כ אי ס"ל ספיקא דאורייתא לחומרא, א"כ בהכרח צ"ל דהשמן היה מונח בקרקע, ולא משום להראות חביבותן של ישראל.

והוא המפ' הטעם דנשתנה נס חנוכה מכל הנסים שנעשו לאבותינו, ועושינן ג"כ להם זכר כמו מצה ומרור, דמצה זכר לחירות ומרור זכר לעבדות, ואעפ"י שהם מצות דאורייתא אפ"י לא בעינן פרסום הנס, וכן בנס פורים ג"כ לא בעינן פרסום הנס, ורק בנס חנוכה ציוו לנו חז"ל דמצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ, משום פרסומי ניסא, ופסלו הנר חנוכה היכא דהניחה למעלה מכ' אמה משום דל"ה פרסומי ניסא, ומה ראו על ככה לפרסם הנס חנוכה יותר משאר נסים, וכתבו לפי"ד הפנ"י הנ"ל, דעיקר הנס לא נעשה אלא להודיע חיבת המקום עליהם וכו' עיי"ש, ולכן צריכין אנו מצדינו ג"כ לעשות פרסומי ניסא, כיון דעיקר הנס היה רק כדי לפרסם חיבת המקום לישראל, משא"כ בשאר נסים שהיה לאבותינו, דהיה צריכים להנס לא בעינן פרסומי ניסא עכ"ד.

ומעתה יבואר המדרש, הדודאים נתנו ריח זה ראובן שהציל את יוסף, ולכאורה איזה הצלה היא שהשליכו לבור נחשים

השבת שלא נצטווה עליה הרי ב"נ מוזהר שלא לשבות, כדאיאתא במסכת סנהדרין (דף ג"ח:), אמר ריש לקיש עכו"ם ששבת (ממלאכתו יום שלם) חייב מיתה, שנאמר ויום ולילה לא ישבתו (וירוש לא ישבתו ממלאכה דאבני אדם נמי קאי, ולא תימא לא ישבתו אהנך ששת עתים דקרא קאי כלומר לא יבטלו ולא יפסקו מלהיות), ואמר מר אזהרתן זו היא מיתתן עיי"ש עכ"ק, וע"כ דיצאו מכלל בני נח, ועיין בספר פרשת דרכים (דרוש א').

אך י"ל, דבספר שמנה לחמו בדרוש לשבת פרק ראשון (טעם ה"ב) כתב הטעם דגוי ששבת חייב מיתה, משום דשבת הוא עדות על הקב"ה וכדאיאתא במדרש דשלשה מעידין זה על זה, ישראל ושבת והקב"ה, ישראל והקב"ה מעידין על השבת שהוא יום מנוחה, ישראל ושבת על הקב"ה שהוא אחד, הקב"ה ושבת על ישראל שהם יחידים באומות וכו', מובא במסכת חגיגה (דף ג:) בתוס' ד"ה ומי כעמך עיי"ש, וא"כ אם גם גוי משמר את השבת בזה מבטל עדות דישאל, כיון דעכו"ם פסול לעדות, וקיי"ל דבנמצא בעדות קרוב או פסול דכל העדות בטל עכ"ד.

אכן י"ל דזה א"ש להנך שיטות דס"ל דעכו"ם פסול להעיד מה"ת אפילו במקום דליכא למיחש לשקרי, משא"כ לשיטת רש"י במסכת גיטין (דף ט:) ד"ה פסולה, דעדות עכו"ם אינה פסולה מה"ת רק מדרבנן הוא דפסולי עיי"ש, וכ"כ התוס' במסכת ב"ק (דף פ"ח:) ד"ה יהא בדעת רש"י עיי"ש, ובמסכת גיטין (פ"א ט"ו) כתב הרא"ש, בהא דתנן כל השטרות העולין בערכאות של עכו"ם אעפ"י שחותמיהן עכו"ם כשרים וכו', ובגמ' בשלמא מכר מכי יהיב זוזי קמייהו הוא דקנה ושטרא דראיה בעלמא הוא, דאי לא יהיב זוזי קמייהו לא הוו מרעי נפשייהו וכתבו ליה שטרא וכו', וכתב שם בהג"ה וז"ל, וא"ת א"כ משה ואהרן אמאי לא מהימנו הא ודאי לא מרעי נפשייהו, וי"ל דעכו"ם אינם פסולים מה"ת אלא מטעם שהם גזלנים, והני דידעי בהו דלא מרעי נפשייהו מיהמני, מספר החכמה, מרוי רבינו יקיר היה אומר, דעכו"ם המוחזקים שאינן שקרנים כשרים לעדות כדאמר הכא, אבל משה ואהרן פסולין מה"ת מטעם קורבה וכו' עיי"ש, ולפי"ז י"ל דהיה להאבות דין ב"נ, ועכ"ז שמרו את השבת, דלא שייך בהו הטעם דגוי ששבת חייב מיתה משום דעכו"ם פסולים להעיד, דהלא היכא דידעין דלא מרעי נפשייהו גם עכו"ם כשר להעיד.

ובשו"ת בית יצחק אבהע"ז (ח"ב ס"ו) כתב, דזה תליא בפלוגתת ר"ש ור' יהודה אי דרשינן טעמא דקרא או לא, דאי דרשינן טעמא דקרא אז י"ל דלכן עכו"ם פסול לעדות משום דהתורה הוציאו מכלל אחיך כיון דמשקר, וכיון שכן היכא דמוחזק דאינו משקר כגון בערכאות דלא מרעי נפשייהו שפיר נאמן מה"ת, אבל למ"ד דלא דרשינן טעמא דקרא אז אמרינן דבכל גווני אינו מהימן אפילו היכא דידעין דאינו דמשקר דגזירת הכתוב הוא עיי"ש.

מבואר מזה, דהיכא דמפורש הטעם בפסוק ס"ל לר"י דרשינן טעמא דקרא, משא"כ ר"ש דס"ל בכה"ת דרשינן טעמא דקרא, במקום שמפורש הטעם ניתוסף בזה דבר נוסף, ומעתה הכא דפירש הכתוב טעמא דמילתא צרור את המדינים כי צוררים הם לכם, א"כ לר"י דבעלמא לא דריש טעמא דקרא לכך הכי מפרש הכתוב הטעם דנלמוד מינה דהבא להרגך וכו', ואמנם לר"ש דבעלמא נמי דרשינן טעמא דקרא, בכאן בא הכתוב ללמד דבר נוסף מיוחד דגדול המחטיאו יותר מן ההרגו עכ"ד עיי"ש.

ואיתא במד"ר בראשית (פ"ד ט:) עה"פ ויבא יוסף את דבתם רעה, מה אמר, ר' מאיר אומר חשודין הן בניך על אבר מן החי וכו' עיי"ש, והקשו המפ' ממ"נ אם היה אמת שאכלו אבר מן החי, יוקשה על השבטים היתכן שיעברו בשאט נפש על איסור אבר מן החי שהוא מז' מצות שב"נ נצטוו עליהם, ואם לא היה אמת הדבר, היתכן דיוסף הצדיק יוציא חלילה שקר מפיו ויוציא שם רע על אחיו.

ובספר פרדס יוסף בפרשתן (דף רס"ח ע"ד) כ' לתרין, די"ל שעירבו האבר מן החי ברוב, דמדאורייתא בטל חד בתרי כמוש"כ הרא"ש חולין (פ"ז ס"ו ל"ח) ורק מדרבנן לא בטיל, וכיון דמדאורייתא שרי לכן אכלו ע"י ביטול, ואף שמדרבנן אסור לא חששו לקיים מצות דרבנן, וכמ"ש החיד"א דאף דאיתא בגמ' מס' יומא (דף כ"ח:) שהאבות קיימו כל התורה אפילו עירוב תבשילין עיי"ש, אף שעירוב תבשילין הוא מדרבנן, מ"מ על שאר מצות דרבנן לא חששו, ובפרט לגירסת הרשב"א דגריס בגמ' אפילו עירוב תחומין שהוא איסור דאורייתא, א"כ בודאי י"ל שעל שום איסור דרבנן לא חששו, ולכן א"ש מה שאכלו אבר מן החי ע"י ביטול ברוב, כיון דמדאורייתא שרי עכ"ד, וכ"כ בספר בנין דוד פרשת מקץ (אות ט"ג).

ונודע מה שכתב הפרמ"ג (יורה דעה ס"ב מ"ז סק"א) ובשער התערובות (פ"א חקירה ג) דבבן נח לא מהני ביטול ברוב, דאחרי רבים להטות בישראל נאמרה ולא בבן נח עיי"ש, ובזה פליגי יוסף והשבטים, דיוסף ס"ל דדינם כב"נ, ובב"נ לא מהני ביטול ברוב, ולכן אמר דאוכלים אבר מן החי, והשבטים ס"ל דדינם כישאל, ושפיר מהני ביטול ברוב.

[ועיין בספר פרשת דרכים (דרוש א) שהביא בשם המזרחי, דאכלו בשו"ת בית יצחק אבהע"ז (ח"ב ס"ו) כתב, דזה תליא בפלוגתת ר"ש ור' יהודה אי דרשינן טעמא דקרא או לא, דאי דרשינן טעמא דקרא אז י"ל דלכן עכו"ם פסול לעדות משום דהתורה הוציאו מכלל אחיך כיון דמשקר, וכיון שכן היכא דמוחזק דאינו משקר כגון בערכאות דלא מרעי נפשייהו שפיר נאמן מה"ת, אבל למ"ד דלא דרשינן טעמא דקרא אז אמרינן דבכל גווני אינו מהימן אפילו היכא דידעין דאינו דמשקר דגזירת הכתוב הוא עיי"ש.]

ולכאורה יש להוכיח דקודם מתן תורה יצאו האבות מכלל ב"נ, דנודע קושית המפ' אהא דאיתא במסכת יומא (דף כ"ח:) קיים אברהם אבינו כל התורה כולה עד שלא ניתנה, דהיאך שמר את

אך י"ל, דס"ל דאין מבטלין איסור לכתחילה הוא רק מדרבנן, ומה"ת מותר לבטל לכתחילה, ולכן שפיר חשבו לבטלו, ואע"ג דמדרבנן אסור לבטל לכתחילה, אך כיון דאין שבות במקדש לא חיישינן לגזירה דרבנן.

ובספר עמק החכמה כתב, דזה אי הדלקה עושה מצוה או הנחה עושה מצוה, תליא בתירוצי הבית יוסף הנ"ל, דאי נימא דמיד בלילה הראשון חלקו השמן לשמונה חלקים, א"כ בהתחלת ההדלקה דכל יום לא היה נס, דהרי היה להם מקצת שמן מן המוכן לכל יום, והנס היה רק במשך זמן ההדלקה שמעט השמן דלק כל הלילה, ולכן ס"ל הנחה עושה מצוה, לרמוז כי בהדלקה לעצמה לא היה נס כלל, משא"כ אי נימא שהכניסו מיד כל השמן והנס היה שהפך נתמלא מחדש בכל לילה, א"כ הו"ל הנס בזה גופא שהיה להם בכל לילה במה להדליק, א"כ לזכר זה תיקנו שהדלקה עושה מצוה, לרמוז דעיקרו והתחלתו של ההדלקה כבר היה בנס עכ"ד.

ואיתא במד"ר בראשית (פ"ד-ה) עה"פ ויבא יוסף את דבתם רעה, מה אמר, ר' מאיר אומר חשודין הן בניך על אבר מן החי וכו' עיי"ש, והקשו המפ' ממה נפשך, אם היה אמת שאכלו אבר מן החי, וקשה על השבטים היתכן שיעברו בשאט נפש על איסור אבר מן החי דהוא מז' מצוות שב"נ נצטוו עליהם, ואם לא היה אמת הדבר, היתכן דיוסף הצדיק יוציא חלילה שקר מפיו ויוציא שם רע על אחיו עכ"ק.

ובספר פרדס יוסף פרשת וישב (פרשה ל"א) ד"ה והנה, כתב בענין מחלוקת יוסף והשבטים, דיוסף הביא עליהם דיבתם רעה שאוכלין אבר מן החי, דאין הכוונה שהיו ח"ו אוכלים ממש אבמה"ח בעין, אלא דמתחלה היו מבטלין את האבר מן החי ברוב היתר, ולאחר שנתבטל ברוב ונפקע איסורו ליעשות כהיתר היו אוכלין אותו, אך יוסף טען כנגדם דלאו שפיר עבדי כיון דקיי"ל דאין מבטלין איסור לכתחלה ואינן רשאים לעשות כן, דיוסף ס"ל כשיטת הראב"ד בתמים דעים (סי' רל"ט) דמה"ת אין מבטלין איסור לכתחלה ונמצא דעברי איסורא דאורייתא, משא"כ השבטים ס"ל כשיטת רש"י בחולין (דף צ"ח:) ד"ה חידוש, דאין מבטלין איסור לכתחלה הוא מדרבנן, ואמילי דרבנן האבות לא היו מקפידים וכמש"כ הרדב"ז (ח"ב סי' תרצ"ו), ועיין בתשובת הרמ"א (סי' י') שכתב דאף דאע"ה קיים אפילו מילי דרבנן כדאיתא ביומא (דף כ"ח:), אך זהו אברהם לבדו אבל זרעו אחריו לא היו נזהרין בדבר שהוא אסור רק מדרבנן עיי"ש, ולכן התירו השבטים לבטל אבר מן החי ברוב, דהלא מה"ת שרי לבטל איסור לכתחלה.

ובזה יבואר סמיכות תרי מימרות דר' תנחום, דהתוס' הקשו דאמאי אמר פסולה כסוכה וכמבוי, הוה ליה למימר ימעט כמו גבי מבוי דאמר התם מבוי דרבנן תני תקנתא, ותירצו דלא רצה להאריך יכבנה וימעטנה ויחזור וידליקנה, דלמעטה ולהניחה

ובזה יבואר המדרש, הדודאים נתנו ריח זה ראובן שהציל את יוסף, ואע"פ שהכניסו לבור נחשים ועקרבים, מ"מ הצלה מקרי דידע שלא יאונה לו כל רע כיון שהצדק אתו, דדרשינן טעמא דקרא, ואמרינן גדול המחטיאו יותר מן ההורגו, ולפי"ז ראוי לקבוע סעודה בחנוכה, ועל כן ועל פתחינו כל מגדים זו נר חנוכה, שצריך לתקן גם סעודה בחנוכה בכל מיני מגדים ודו"ק.

איתא במסכת שבת (דף כ"א:), אמר רב כהנא, דרש רב נתן בר מניומי משמיה דרבי תנחום, נר חנוכה שהניחה למעלה מכ' אמה פסולה (דלא שלטא בה עינא למעלה מכ' אמה וליכא פרסומי ניסא), כסוכה וכמבוי (דתנן בהו בהריא בעירובין ומסכת סוכה דפסילי), ואמר רב כהנא, דרש רב נתן בר מניומי משמיה דרבי תנחום, מאי דכתיב והבור ריק אין בו מים, ממשמע שנאמר והבור ריק איני יודע שאין בו מים, אלא מה תלמוד לומר אין בו מים, מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו, וצ"ב הסמיכות דהך שני מימרות להדדי.

והנבס"ד, דנודע קושיית הבית יוסף בטור או"ח (סי' ע"ח), דלמה קבעו חנוכה לשמונה ימים, דכיון דבשמן שבפך היה בו כדי להדליק יום אחד, נמצא שהנס לא נעשה אלא לז' ימים, ותי"י די"ל שחלקו השמן שבפך לשמונה חלקים, ובכל לילה היו נותנים במנורה חלק אחד והיה דולק עד הבוקר, ונמצא שבכל הלילות נעשה נס עכ"ד, והקשה ע"ז הפר"ח (ס"ט) הא איתא במסכת יומא (דף ט"ז), מערב עד בקר תן לה מדתה שתהא דולקת והולכת כל הלילה מערב עד בקר עיי"ש, והאיך נתנו במנורה חלק שמינית מהשמן שהוא פחות מהשיעור עכ"ק.

ובשו"ת קרן לדוד חאו"ח (סי' קנ"ט) מתרץ קו' הפר"ח, די"ל דהיה בדעתם להוסיף מעט מעט שמן טמא, להיות השמן טמא קמא קמא בטל בשמן הטהור, ומה דדרשו דבעינן שיתן לה כדי מדתה, כבר כתב המזרחי (בה' חנוכה שבסמ"ג) דאינו אלא לכתחלה ואינו לעיכובא, ובספר עץ הדעת טוב (עמ"ס שבת) ביאר דברי המזרחי דבודאי מעכב שיהא דולק מערב עד בוקר, דזהו עיקר המצוה הכתוב בתורה מערב עד בוקר, אלא כוונתו דאינו מעכב שיהא בתחלת הדלקת המנורה כשיעור עיי"ש, ולפי"ז שפיר מיושב שהיה בדעתם שאם לא יעשה להם נס, יוסיפו משמן הטמא על ידי צרציר קטן טיפין טיפין ואמרינן קמא קמא בטל עכ"ד.

אך כבר הקשו המפ' דהא קיי"ל דאין מבטלין איסור לכתחלה, וא"כ לא היו יכולים להוסיף שמן טמא ולבטלו בשמן הטהור, [ועיין בשו"ת מהר"י אסאד חאו"ח (סי' ר"א) שכתב לתרץ כן על קושיית הקובץ שהיו יכולין לבטל שמן טמא בטהור על ידי קמא קמא בטל, ומתרץ דאין מבטלין איסור לכתחילה עיי"ש],

כמו שהיא דולקת אי אפשר עכ"ד, וכתבו המפ' בטעמא דאסור למעטנה כמו שהוא, משום שהדלקה עושה מצוה והדלקה במקומה בעינן, דאי הנחה עושה מצוה שפיר שרי למעטנה כמו שהוא, כמש"כ התוס' להלן (דף כ"ג.) ד"ה מכבה, דלמ"ד הנחה עושה מצוה שרי בכה"ג דנשאר באותו מקום ואין לחוש שיאמרו לצורכה הוא דאדלקה רק כשמוציאה ממקום למקום עיי"ש, אך לכאורה מנלן הא, דילמא הנחה עושה מצוה.

ולכן סמך לו אידך מימרא דר' תנחום מאי דכתיב והבור ריק אין בו מים, מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו, ולכאורה קשה א"כ האיך העיד הכתוב על ראובן וישמע ראובן ויצילהו מידם, הרי איתא במסכת יבמות (דף קכ"א.) נפל לבור שיש בו נחשים ועקרבים מעידין עלין שמת, ועכצ"ל דראובן הכיר בצדקת יוסף דהצדק הוא עם יוסף ולא יאונה לצדיק כל רע, והיינו דאין מבטלין איסור לכתחילה הוא מה"ת, ומעתה אין לומר דחלקו את השמן לשמונה חלקים, וע"כ שהכניסו מיד כל השמן והנס היה שהפך נתמלא מחדש בכל לילה, והנס הוא שהיה להם בכל לילה במה להדליק, ולזכר זה תיקנו שהדלקה עושה מצוה, ולכן שפיר נקט בלישניה פסולה ודו"ק.

איתא במסכת שבת (דף כ"ד,) איבעיא להו, מהו להזכיר של חנוכה בברכת המזון (בתפלה פשיטא לן שהרי להלל ולהודאה נקבעו), כיון דמדרבנן הוא לא מדכרינן (לא חייבו להזכיר), או דילמא משום פרסומי ניסא מדכרינן, וכתבו התוס' (ד"ה איבעיא להו), תימה, דהך מילתא הוה ליה לאסוקי לעיל גבי מילי דחנוכה עכ"ק.

והנבס"ד, עפ"י"ק הבית יוסף דלמה קבעו שמונת ימי חנוכה והרי היה להם די שמן ליום אחד, ומתרץ שמיד ביום הראשון חילקו השמן לח' חלקים כדי שיהא לכל יום עכ"פ מעט שמן עיי"ש, אך הקשה ע"ז הפרי חדש דהא בזה ביטלו המצוה דיערוך אותו אהון מערב עד בוקר, ודרשו חז"ל תן לה כמידתה שתהא דולקת מערב עד בוקר, ועיי"ז שיהא בכל יום מעט שמן נמצא שבשום יום לא קיימו מצות הדלקת הנר בשלימות, ואלו לא חילקוהו היו מקיימין המצוה עכ"פ ביומא קמא עכ"ק.

ולכאורה יש לומר דאיתא במסכת מנחות (דף פ"ט.) חצי לוג לכל נר, מנה"מ, דתנו רבנן, מערב עד בקר תן לה מידתה שתהא דולקת והולכת מערב עד בוקר, דבר אחר מערב עד בוקר אין לך עבודה שתהא כשרה מערב עד בוקר אלא זו בלבד, ושיערו חכמים חצי לוג מאורתא ועד צפרא וכו' עיי"ש, וראיתי במפ' שכתבו דהך דבר אחר חולק על הדין של תן לה כמידתה, והא דקאמר אח"כ ושיערו חכמים הוא פי' על הדבר אחר, דהיינו דאם דרשינן תן לה כמידתה אז בודאי נאמר מסיני דין של חצי לוג, ואין צריך טעמים לזה, רק להדבר אחר שחולק וס"ל דאין

דין של תן לה כמידתה, אז שיערו חכמים כמה ליתן, וראו שחצי לוג דולק כל הלילה עכ"ד, ולפי"ז החיוב הוא שתהא מהשמן תוצאה זו שידלוק מערב עד בוקר, וכל שדולקת בשיעור זה שפיר דמי, וכיון שידעו שיעשה להם הקב"ה נס, שהמעט ידלוק הרבה, א"כ היו רשאים לחלק השמן, כיון שעיי"ז שיהא מעט שמן בכל יום נמצא שקיימו המצוה כל ח' ימים.

אך נמצא לפי"ז דלא כל ההדלקה היתה על ידי מעשה בני אדם, דבמה שהמשיך לדלוק שלא על פי דרכי הטבע לא היתה הדלקה מצידם, דהא מעצמו דלק עפ"י נס, ונודע מה שדנו המפ' אם מעשה נס מתייחס לעושיהו, דאי נימא דמעשה נס מתייחס לעושיהו א"ש שכל משך ההדלקה היה נחשב כאלו הם הדליקו ושפיר קיימו המצוה.

ולכאורה יש להוכיח דמעשה הנס מתייחס לעושיהו, דרש"י עה"ת (ריש פרשת ויקהל) הביא דרשת חז"ל דלכן הקדים אזהרת שבת לציווי מלאכת המשכן לומר שלא תדחה שבת מפניה עיי"ש, והקשו המפ' דלמ"ל קרא הא בלא"ה ידעינן דאינו דוחה את השבת, דשבת הוה לא תעשה ועשה ולא אתיא עשה דבנין המשכן ודחי עשה ולא תעשה דשבת עכ"ק.

ובספר פרדס דוד (פרשת תרומה) כתב לתרץ, דס"ד כיון דכל מלאכת המשכן היה עפ"י נס, וכדמצינו במהנורה שנעשית מאליה כמש"כ רש"י בפרשת תרומה (פרשה כ"ה-ל"א) עה"פ תיעשה המנורה, וכל מלאכת המשכן נעשה על ידי צירופי שמות שעסק בהן בצלאל שהיה יודע לצרף אותיות שבהם נבראו שמים וארץ כדאיתא במסכת ברכות (דף נ"ה,) וס"ד כיון שהוא ע"י נס אין בכך שום חילול שבת, ולכן איצטריך קרא לומר דאפי"ה שבת אל תדחה מפניה עכ"ד, חזינן מזה דכל מעשה נס מתייחס לעושיהו, דהרי בנין המשכן ועשיית הכלים הו"ל מ"ע מה"ת כמש"כ הרמב"ם ריש הלכות בית הבחירה, וחזינן מזה דאעפ"י דלא היה בדרך הטבע כי אם בדרך נס, מ"מ קיימו בני ישראל את המצוה כדין.

אך לפימש"כ בספר נפש יהונתן (פרשת בהעלותך) ובספר חוט המשולש בשער הקטן (פ' תרומה) ליישב, עפ"י"ד התוס' במסכת קידושין (דף ל"ד.) ד"ה מעקה, דהקשו דלמאי איצטריך לומר דמעקה ואבידה ושילוח הקן הוה מ"ע שלא הזמ"ג ונשים חייבות, הא בלא"ה חייבות דבכולהו איכא ל"ת, וכתבו ד"מ דאי מטעם ל"ת א"כ כשהיה להם לקיים עשה המנגד ל"ת היה הל"ת נדחית מפני העשה, ומשו"ה איצטריך בגמ' לומר דשייכי גם בעשה, ומעתה הו"ל לתו"ע ואינן נדחין מפני עשה דאין עשה דוחה לתו"ע עיי"ש, ולפי"ז א"ש, דאה"נ גבי אנשים שמצוים בשבת בל"ת ועשה לא איצטריך קרא להזהיר על מלאכת המשכן, אבל לגבי נשים שאף המה מצווין על מלאכת המשכן, וכמש"כ הרמב"ם בה' בית הבחירה (פ"א הי"ב),

אמר חזקיה וכן תנא דבי חזקיה אמר קרא ולא תותירו ממנו עד בקר והנותר ממנו עד בקר, שאין ת"ל עד בקר (וימנא אחריתי אלא הנותר ממנו באש תשרופו דהא כתיב עד בקר ברישא), מה ת"ל עד בקר, בא הכתוב ליתן לו בקר שני לשריפתו (שהוא חולו של מועד, והכי משמע והנותר ממנו לבקר ראשון עד בקר שני המתנו ותשרפהו). אביי אמר, אמר קרא עולת שבת בשבתו ולא עולת חול בשבת (כגון אברי תמיד של עריו"ט שלא הוקטרו מבעוד יום אין מעלין אותן משכחה וכ"ש קדשים פסולים לא שרפינן) ולא עולת חול ביו"ט, רבא אמר, אמר קרא הוא לבדו יעשה לכם הוא ולא מכשיירין לבדו ולא מילה שלא בזמנה דאתיא בק"ו (שמעינן מינה דמצוה שאין זמנה קבוע ויכול לעשותה למחר אינה דוחה יו"ט וה"ה לשריפת קדשים טמאים), רב אשי אמר שבתון עשה (דמשמע שבות בו) והוה ליה יו"ט עשה ול"ת ואין עשה (דבאש תשרופו) דוחה לתו"ע (דיו"ט ואע"ג הדלקת נר ביו"ט מלאכה המתרת היא, הואיל והבערת שאר קדשים שאין נהנין מהן נאסרין גם זו לא יצא מן הכלל).

והקשה הטורי אבן (ר"ה דף ל"ב), מהא דאיתא (שם) שופר של ר"ה אין מעבירין עליו את התחום (לילך חוץ לתחום לשמוע תקיעה) ואין מפקחין עליו את הגל וכו', מאי טעמא שופר עשה הוא ויו"ט עשה ול"ת ואין עשה דוחה את לא תעשה ועשה עיי"ש, וא"כ להנך דסברי דיו"ט אינו אלא ל"ת לחוד קשה לידחי עשה דשופר, ולהר"ן שכתב ה"ה דהוי מצי למימר משום דל"ה בעידנא ניהא, אבל לדעת השבולי לקט שכתב דשופר דהוה ליה עשה דרבים שמוציא רבים ידי חובתן לא בעי בעידנא, א"כ הדרא קושיא לדוכתיה עכ"ק, וכן הקשה המהר"ם ברבי בחידושיו עמ"ס יבמות (דף ה) עיי"ש.

וכתב בספר ייטב פנים במאמר שוב אשיב לש"ש (סי' ל"ח) לתרין, דהנה במסכת קידושין (דף ל"ד) ד"ה מעקה הקשו התוס', אהא דאמרינן דנשים חייבות במעקה אבידה ושילוח הקן משום דהו"ל מ"ע שלהז"ג, תיפ"ל דבלא"ה מחייבי דבכלהו אית בהו לאו, ותירצו בשם י"מ דנפק"מ כשיהיה לאשה לקיים מ"ע, דאי הו"א דנשים פטורות מעשה דלאו הז"ג, כמו"כ יהיו פטורות מן הלאוין דאתיא עשה ודחי לל"ת, אבל כשהן חייבות בעשה דלאו הז"ג אז לא יבוא עשה אחר וידחנו דאין עשה דוחה לתו"ע, מבואר מזה דס"ל להי"מ דאע"ג דאין עשה דוחה לתו"ע, מ"מ אין הלאו עצמו מתחזק ע"י העשה שיש עמו, אלא דבכה"ג שלא שייך העשה וכמו"כ לגבי נשים במ"ע שהז"ג שפיר עשה דוחה לל"ת, ומה"ט נמי אם עבר וקיים העשה ועבר על הל"ת ועשה אינן לוקה דהלאו כמאן דליתא כיון שנדחה מפני העשה, וכן הוא שיטת הריב"א במסכת חולין (דף קמ"א).

אמנם הר"ר יוסף מא"י חולק וס"ל דל"ת שיש עמו עשה אף הל"ת עצמו אלים ואינו נדחה מפני עשה, וה"נ גבי נשים במ"ע שלהז"ג כאבידה ומעקה ושילוח הקן, אף אלו לא נצטוו אעשה, אפי"ה לא הוה אמרינן עשה דוחה ל"ת כיון דכל ל"ת דאיכא בהדי עשה אלים טפי ולא נדחה מפני עשה, וכ"ה שיטת התוס' במסכת פסחים (דף מ"ז) ד"ה כתישה.

דהכל חייבים לבנות ולסעד בעצמם ובממונם אנשים ונשים כמקדש המדבר עיי"ש, וכיון דנשים חייבות בעשה דמלאכת המשכן, ס"ד דלגביהו ידחה מצות שבת דהא ליתנהו בעשה דשבתון דהו"ל מ"ע שהז"ג, ולדידהו צריכין קרא לומר דעכ"ז לא תדחה השבת מפניה עכ"ד.

ועיין ברמב"ן (ע"ה) שכתב ויקהל משה את כל עדת בני ישראל, ויכלול כ"ל עדת בני ישראל האנשים ונשים כי כולם התנדבו במלאכת המשכן עיי"ש, וכיון דבא הכתוב לרבות הנשים דגם המה חייבים במלאכת המשכן, לכן איצטריך להורות איסור מלאכת משכן בשבת, דלאנשים לחודיה לא איצטריך הכתוב להורות איסור, דבל"ז ידעינן כיון דהוה לתו"ע, ורק לנשים הו"א דידחה כיון דליתניהו בעשה, ולכן הוצרך להזהיר על שמירת שבת, א"כ אין ראייה מכאן דמעשה נס מתייחס לעושייהו, דו"ל דלכן צריכין קרא דהו"א דעשה דבנין המשכן ע"י נשים דוחה הל"ת דשבת.

אמנם הר"י מא"י חולק עליהם וס"ל דהואיל גבי אנשים איכא עשה אזי גם בנשים שאינן בעשה אלא בלאו גרידא הוי הלאו אלים ואינן נדחה מפני עשה, והביא ראייה מהא דאיתא במסכת שבת (דף כ"ד), אין מדליקין בשמן שריפה ביו"ט, משום דיו"ט הוה ל"ת ועשה ואין עשה דשריפת קדשים דוחה לתו"ע, ולדבריהם נשים שאינן מצווינן אעשה יהיה רשאים להדליק בשמן שריפה ביו"ט, ולא אישתמיט שום תנא לומר דנשים רשאות להדליק בשמן שריפה ביו"ט, וע"כ דאף הלאו אלים ואין הלאו נדחה מפני עשה עכ"ד, ולפי"ז דגם גבי נשים לא אמרינן עשה דוחה ל"ת כיון דהלאו הוי אלים, הדקל"ד דלמ"ל קרא להזהיר על שמירת שבת אצל מלאכת המשכן, ועכצ"ל כמש"כ הפרדס דוד, ומוכח דמעשה הנס מתייחס לעושיהו.

ואיתא במסכת שבת (דף כ"ג), ולא בשמן שריפה, מאי שמן שריפה, אמר רבה שמן של תרומה שנטמאה, ואמאי קרו לה שמן שריפה, הואיל ולשריפה עומד (שאסור באכילה), ובשבת מאי טעמא לא, מתוך שמצוה עליו לבערו (דילמא אתי ביה לידו תקלה דאכילה), גזרה שמא יטה (כדי שיתבער מהר), א"ל אביי, אלא מעתה ביו"ט (דליכא למיחש להטייה) לישתרי, אלמה תנן אין מדליקין בשמן שריפה ביו"ט, ומשני גזרה יו"ט אטו שבת, רב חסדא אמר, לשמא יטה לא חיישינן, אלא הכא ביו"ט שחל להיות ערב שבת עסקינן לפי שאין שורפינן קדשים ביו"ט, (והוא צריך להדליקה מבעוד יום נמצא שורף קדשים ביו"ט, ולקמן בפרקין (דף כ"ד) ילפינן מקראי דאין שורפינן וכו') עיי"ש, מבואר מזה דרבה ס"ל דאסור להדליק בשמן שריפה בכל ער"ש משום גזירה שמא יטה, ורב חסדא ס"ל דרק ביו"ט שחל להיות ער"ש הוא דאסור עיי"ש.

ולהלן (שם דף כ"ד) איתא, אין מדליקין בשמן שריפה ביו"ט, מאי טעמא, לפי שאין שורפינן קדשים ביו"ט, מנא הני מילי (דאין שורפינן דאי לא ממעט לה קרא אית לן למימר ליחי עשה דבאש תשרופו וידחה את לא תעשה כל מלאכה),

אבל רב חסדא ס"ל כשיטת הר"ר יוסף מא"י דאף הל"ת אינו נדחה וגם אי עביד לוקה עליו, וכיון שחייבין עליו גם בדיעבד שפיר גזרינן תרומה אטו קדשים, דעבדינן גזירה בדבר האסור גם בדיעבד ולכן מוקי מתניתין ביו"ט שחל להיות בערב שבת.

ובשולחן ערוך (סי' תרע"ב) איתא, שהסעודות שמרבים בחנוכה הם סעודות הרשות, וכתב הרמ"א, שיש קצת מצוה בריבוי הסעודות עיי"ש, וכתב הלבוש הטעם שלא קבעו משתה ושמחה בחנוכה כשם שתיקנו בפורים, מפני שלא נמסרו ישראל באותו זמן להריגה כמו שהיה בימי המן, אלא שבאו האובים עליהם במלחמה ולא בקשו מהם אלא ההכנעה ולהיות ידם תקיפה על ישראל ולהעבירם על דתם וכו', ולכן לא קבעום אלא להודות ולא למשתה ושמחה וכו' עיי"ש.

אך לפי"ד הפר"ח (סי' תרע"ט), דלכן קבעו שמונה ימים, דיום הראשון הוא יו"ט לזכר נצחון המלחמה, והרי במלחמה פשטו היונים על ישראל להשמדם ולהרגם, א"כ ראוי לעשות משתה ושמחה על הצלת נפשותיהם כמו שתיקנו בפורים.

ומעתה מיושב קושית התוס', דעד עתה לא נתעורר כלל לשאול אם צריכין להזכיר של חנוכה בברכת המזון, דמיפשט הוי פשיטא ליה דקבעו בה גם חובת סעודה, שהרי קביעת החנוכה הוא גם לזכר הנס שניצלו ממות לחיים, דאל"ה לא היו קובעים רק ז' ימים דהרי ליום הראשון היה להם שמן, וכיון דנכלל בקביעת שמונת ימי חנוכה משתה ושמחה זכר לנצחון המלחמה, א"כ בוודאי דצריך להזכיר חנוכה בברכת המזון, דא"ל דלכן קבעו שמונה ימים משום דחילקו השמן לשמונה ימים, דכיון דלא כל ההדלקה היתה על ידי מעשה בני אדם, דהא מעצמו דלק עפ"י נס וכנ"ל, ומנ"ל דמעשה הנס מתייחס לעושיהו.

אך השתא דקא אסיק בשמעתתא דולא בשמן שריפה, ופלוגי רבה ורב חסדא אי חיישינן לשמא יטה, וס"ל לרבה דשפיר חיישינן כיון דגם בדיעבד בעבר והדליק עביד איסורא, דלא נדחה הל"ת דיו"ט מפני עשה דשריפת קדשים כיון דהלאו נעשה אלים, ומעתה אי"ל דלכן צריכין קרא דבנין המשכן אינו דוחה שבת, לגלויי דאע"ג דנשים חייבות בבנין המשכן, עכ"ז אינו דוחה שבת, דבלא"ה אינו דוחה כיון דהלאו נעשה אלים, ועכצ"ל כמש"כ הפרדס דוד, ומוכח דמעשה הנס מתייחס לעושיהו, ושפיר י"ל דחלקו השמן לשמונה חלקים, ומעתה י"ל דקבעו שמונת ימי חנוכה לזכר נס השמן בלבד ולא לנצחון המלחמה, ומעתה ליכא חיוב משתה ושמחה בימי חנוכה, ולכן עלה ונסתפק מהו להזכיר חנוכה בברכת המזון ודו"ק.

והתוס' בשבת (סו) ד"ה לפי הקשו, אמאי מדמה הא דאין מדליקין בשמן שריפה להנך דאין שורפין קדשים ביו"ט, הרי שריפת קדשים דין הוא שאין שריפתן דוחה יו"ט, לפי שאין יכול ליהנות בשעת שריפתו ולא שייך בזה מתוך וכו', אבל שמן שריפה דהוא שמן של תרומה טמאה דמותר ליהנות ממנה בשעת שריפה למה ייאסר להדליק ביו"ט, ותירץ הר"י דגזרו תרומה אטו קדשים עיי"ש, והנה קיי"ל דכל מילתא דבדיעבד שרי לא גזרו בה לכתחלה, כמבואר בתוס' שבת (דף קמ"א:) ד"ה במנעל, ובמסכת גיטין (דף ג:) ד"ה דתנן, ובפוסקים ביור"ד סי' א', עיי"ש.

ובזה יבואר פלוגתת דהנך אמוראי ורב אשי, די"ל דכלהו אמוראי ס"ל דיו"ט הוה עשה ול"ת, אלא דפליגי בסברות הריב"א והר"ר יוסף מא"י, דהנך אמוראי דילפי לה לאיסור שריפת קדשים ביו"ט מקראי, ס"ל כשיטת הריב"א דאע"ג דאין עשה דוחה לתו"ע, מ"מ בדיעבד נדחה הל"ת וקיים מצ"ע, ולפי"ז אין לומר דלכן אין שורפין קדשים ביו"ט משום דיו"ט הוי לתו"ע, דא"כ לא הוה גזרינן לאסור להדליק בש"ש (תרו"ט אטו קדשים), כיון דגם בקדשים עצמן אם עבר וביער ושרף קדשים טמאים ביו"ט בדיעבד קיים המצוה, וכיון דבדיעבד שרי שוב לא שייך לגזור בה תרומה אטו קדשים, ולכן שבקי הנך אמוראי טעמא דרב אשי וילפי לה מקרא.

משא"כ רב אשי ס"ל כשיטת הר"ר יוסף מא"י דהיכא דאיכא לתו"ע גם בדיעבד לא נדחה הל"ת, ואם עבר ועשה המצוה לא עבד מצוה כלל, וא"כ שפיר שייך לגזור תרומה אטו קדשים, ומשו"ה סגי ליה בטעמא דשבתון הוה עשה ויו"ט עשה ול"ת ושפיר גזרינן בתרומה אטו קדשים, וכיון דכו"ע סברו דיו"ט הוה לתו"ע ולכתחלה אסור, א"ש מתניתין דר"ה דשופר אין מעבירין עליו את התחום ומתורץ קושית המפ' עכ"ד עיי"ש.

ולפי"ז י"ל דרבה דס"ל דחיישינן לשמא יטה ור"ח ס"ל דלא חיישינן לשמא יטה פליגי בסברות הריב"א והר"ר יוסף מא"י, דרבה דדחיק לאוקמי טעמא דשמא יטה ולא משום גזירה דתרומה אטו קדשים, משום דס"ל כהריב"א דבכל עשה ול"ת נדחה הלאו, וא"כ בקדשים גופיה אמרינן דהל"ת נדחה, ורק לכתחלה אסור מכח מאי אולמיה האי עשה מהאי עשה, אבל אי עביד לא ילקה עליו דשוב אמרינן בזה מאי אולמיה וכו' כהנוב"י, וכיון דבדיעבד מותר לא שייך לגזור תרומה אטו קדשים, דבקדשים גופיה בדיעבד אי שרף ליכא עבירה, ולכן הוצרך לומר דלכן אין מדליקין בשמן שריפה מחשש שמא יטה ויעבור אלאו ולפי"ז אסור בכל ער"ש.

ללאו יצאת ליכא עשה דתשבות אצל הלאו דהבערה, ומעתה הדקל"ד למ"ל קרא, תיפ"ל משום עשה דוחה ל"ת.

ולפי"ז י"ל דאי ס"ל הבערה לחלק יצאת, א"כ שבת הוה עשה ול"ת ובעינן קרא לרבות שבת, ומעתה לי"ל קרא לטומאה, ולפי"ז ס"ל טומאה דחוייה בציבור, אבל אי ס"ל הבערה ללאו יצאת, א"כ לא בעינן קרא לשבת דהלא אמרינן עשה דוחה ל"ת, ומעתה איכא קרא לטומאה וי"ל טומאה הותרה הוא בציבור. ונודע מש"כ הפנ"י לתרץ קושיתו דלמה הוצרכו כלל להנס, לפי"מ דאיתא במסכת יומא (דף ט"ו) טומאה הותרה בציבור, ולא אמרינן לאהדורי ולא תויי טהורין מבית אב אחרינא עיי"ש, ולפי"ז היו יכולים להדליק גם בשמן טמא ולמה הוצרכו להנס כלל, ומתריץ דעיקר הנס לא נעשה אלא להודיע חיבת המקום עליהם וכו'.

והנה י"ל דבזה תליא שני תירוצי של הבית יוסף, דאי ס"ל טומאה הותרה בציבור, א"כ נתנו כליל הראשון כל השמן ויתפללו שיהיה נס ועל הצד שליכא נס הרי מותר בשמן טמא, אבל אי ס"ל טומאה דחוייה בציבור, א"כ אי אפשר להדליק בשמן טמא, ולפי"ז עכצ"ל שחילקו את השמן לשמונה חלקים.

ואיתא בירושלמי במסכת ביצה (פ"ה סוף ה"ב), מהו להדליק נר של אבטלה, חזקיה אמר אסור וכו', אמר ר' אבונה ותניי תמן ב"ש אוסרין וב"ה מתירין, ר' נחום אחוי דרב אילא בעא קומי ר' יוחנן, א"ל לא תאסור ולא תישרי עיי"ש, והתוס' במסכת ביצה (דף כ"ג) ד"ה ע"ג כתבו, דמחלוקת דנר של בטלה ביו"ט תליא אי הבערה לחלק יצאת או ללאו יצאת, מאן דאסר סבר דהבערה לחלק יצאת והוי מלאכה ואסור לעשותה ביו"ט, ומאן דשרי סבר דהבערה ללאו יצאת ולא הוי אב מלאכה, והבערה שלא לצורך מותר לעשות ביו"ט עיי"ש, ולפי"ז ב"ש דאוסר ס"ל הבערה לחלק יצאת, וב"ה דמתיר ס"ל ללאו יצאת.

ומעתה שפיר ב"ש וב"ה לשיטתייהו אזלי, דב"ש דס"ל הבערה לחלק יצאת, ומעתה בעינן קרא דתמיד לשבת, וליכא קרא לטומאה, וממילא טומאה דחוייה בציבור, ומעתה אי אפשר להדליק בשמן טמא, ועכצ"ל דחילקו את השמן לשמונה חלקים, נמצא ח' חלקים שמן היו פוחתין והולכין מלילה ללילה, ולכן סברי ב"ש פוחת והולך דומיא דהנס, משא"כ ב"ה לשיטתייהו דס"ל הבערה ללאו יצאת, ומעתה לא צריכין קרא לשבת, ואיכא קרא לטומאה וטומאה הותרה בציבור, וס"ל דנתנו כל השמן בלילה הראשון.

ואיתא במסכת שבת (דף ע'), ר' נתן אומר, לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת מה תלמוד לומר (והלא כבר נאמר לא תעשה כל מלאכה), לפי שנאמר ויקהל משה את כל עדת בני ישראל אלה הדברים וגו' ששת ימים תעשה מלאכה, דברים הדברים אלה הדברים אלו שלשים ותשע מלאכות שנאמרו למשה בסני, יכול עשאן כולן בהעלם אחד אינו חייב אלא אחת, ת"ל בחריש ובקציר

הדודאים נתנו ריח ועל פתחינו כל מגדים חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך: ואיתא במדרש הדודאים נתנו ריח, זה ראובן שלקח מן ההפקר ולא מן הגזל, ועל פתחינו כל מגדים זה נר חנוכה [שצריך להניחה על פתח ביתו מבחורין] וצ"ב.

והנבס"ד, דאיתא במסכת שבת (דף ט"א), תנו רבנן, מצות חנוכה וכו' ב"ש אומרים יום ראשון מדליק שמונה, מכאן ואילך פוחת והולך, וב"ה אומרים יום ראשון מדליק אחת, מכאן ואילך מוסיף והולך דמעלין בקודש ולא מורידין עיי"ש, וכתב המהרש"א (בחדא"א) דודאי לא פליגי ב"ש בהא דמעלין בקודש דילפינן מקרא, אלא דב"ש ס"ל כתיורין הראשון של הב"י, דהנס היה גם כליל הראשון, לפי שחלקו השמן לח' חלקים, נמצא ח' חלקים שמן היו פוחתין והולכין מלילה ללילה, ולכן סברי ב"ש פוחת והולך דומיא דהנס, וכיון דאיכא טעמא לית לן למיחש להא דמעלין בקודש עכ"ד.

ואפשר לומר דב"ש וב"ה פליגי בשני התירוצים של הב"י, וכל אחד ואחד אול לשיטתיה, דלב"ש לשיטתייהו אפשר לומר כתיורין הראשון של הב"י, ולב"ה לשיטתייהו א"א לומר כן, ולכן פליגי על ב"ש וס"ל דבכל לילה מוסיף והולך דמעלין בקודש, דבעיקר הדבר שנקטו המפרשים דגם בהדלקת המנורה אמרינן טומאה הותרה בציבור, הביא בשו"ת חכם צבי (פ"ה פ"ז) מש"כ בחידושי הרא"ם על הסמ"ג, דנסיב לה מקרא, להעלות נר תמיד, ומקורו בתורת כהנים (פרשת אמור י"ג-א), תמיד אפילו בשבת, תמיד אפילו בטומאה עיי"ש, ובשפע חיים לחנוכה (פ"ה נ"ז אות ב') הביא מספר מרגניתא דרב שמביא דרוש מר' נפתלי הירץ, שהקשה דהאיך אפשר למילף תרווייהו, שבת וגם טומאה מקרא אחד, וכתב השפע חיים זצ"ל, דאי בעינן קרא לשבת ליכא קרא לטומאה, ואמרינן טומאה דחוייה בציבור, אבל אי לא בעינן קרא לשבת, ומעתה איכא קרא לטומאה, וממילא אמרינן טומאה הותרה בציבור עכ"ד השפע חיים זצ"ל. ולכאורה יש להקשות דלמ"ל קרא תמיד אפילו שבת, תיפ"ל דעשה דהדלקת המנורה ידחה הל"ת דשבת, דאי"ל דאינו דוחה משום דשבת הוה עשה ול"ת ואין עשה דוחה לתו"ע, דהלא במסכת יבמות (דף ט"ו) בעינן למילף דעשה דוחה ל"ת שיש בו כרת, מהא דתניא יכול יהא כיבוד אב דוחה שבת, תלמוד לומר איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו כולכם חייבים בכבודי, מאי לאו דאמר ליה שחוט לי בשל לי (דהוי אב מלאכה שחייבין עליה כרת), וטעמא דכתב רחמנא את שבתותי תשמורו הא לאו הכי דחי, ומשני לא לאו דמחמר (שהוא בלא גרידא ובהאי לאו ליכא כרת), ופריך, אלא דקיי"ל דאתי עשה ודחי ל"ת ליגמר מהכא דלא לידחי וכו', והקשו התוס' (ד"ה ניגמר), דהיכי ניגמר מהכא דלא דחי, דילמא שאני הכא דהוי עשה ול"ת דכתיב בחריש ובקציר תשבות עיי"ש.

וכתב ע"ז הרשב"א וז"ל, ורבינו מורי זצ"ל תירץ דבמחמר ליכא עשה דמסתמא תשבות אינו עשה אלא אבות מלאכות עכ"ל, וכ"כ הריטב"א וז"ל, והנכון כמו שתירץ הרבינו יונה ז"ל דעשה דתשבות לא קאי אלא אבות מלאכות דחמירי, ודומיא דחריש וקציר דכתיבי בההוא קרא עכ"ל, ולפי"ז י"ל דאי ס"ל הבערה

דס"ל דספיקא דאורייתא לקולא, משא"כ לשיטת הרשב"א דספיקא דאורייתא לחומרא ל"ש לתרץ כן, ומעתה אי ס"ל דספיקא דאורייתא מה"ת לקולא שפיר י"ל דגזל עכו"ם מותר.

וידוע פלוגתת הראשונים אי ספיקא דאורייתא מה"ת לחומרא או לקולא, דהרמב"ם ס"ל דאזלינן לקולא, והרשב"א ס"ל דאזלינן לחומרא, וכתב הרשב"א בתורת הבית (בית ד' שער א') דהרמב"ם דס"ל דספק מה"ת מותר, יליף לה מדאמרין בקידושין (ע"ג). דספק ממזר מותר וגלי שם קרא דספק מותר בכ"מ, והקשה הפר"ח (יורה דעה סי' ק"י בכללי ס"ס כלל א') דהרי שם אמרין דאיכא תרי קראי חד להתיר ממזר בשתוקי וחד למשרי שתוקי בישראל, ובשלמא לשיטת הרשב"א דס"ל דבכה"ת ספיקא לחומרא ורק בממזר גילתה התורה להתיר, שפיר צריכין תרי קראי להתיר בכל גווני, אבל להרמב"ם דמכאן ילפינן דספיקא לקולא לכה"ת, א"כ הא הוי שני כתובים דקיי"ל דאין מלמדין עיי"ש, וכ"כ הפנים יפות פ' שופטים (עה"פ כי ממנו תכל) עיי"ש, הרי דמאן דס"ל דספק מותר מה"ת ע"כ דס"ל דב' כתובים הבאין אחד מלמדין, ומאן דס"ל דספק אסור מה"ת ע"כ דס"ל דב' כתובים הבכ"א אין מלמדין, דלכך כתבה התורה ב' כתובים להתיר בממזר בכל גווני, ומזה נדע דבשאר דוכתי בספיקא אזלינן לחומרא.

והנה המפ' כתבו הטעם דנשתנה נס חנוכה מכל הנסים שנעשו לאבותינו, ועושין ג"כ להם זכר כמו מצה ומרור דמצה זכר לחירות ומרור זכר לעבדות, ואעפ"י שהם מצות דאורייתא אפי"ה לא בעינן פרסום הנס, וכן בנס פורים ג"כ לא בעינן פרסום הנס, ורק בנס חנוכה ציוו לנו חז"ל דמצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ, משום פרסומי ניסא, ופסלו הנר חנוכה היכא דהניחה למעלה מכ' אמה משום דל"ה פרסומי ניסא, ומה ראו על ככה לפרסם הנס חנוכה יותר משאר נסים, וכתבו לפימ"ש"כ הפנ"י לתרץ קושיתו דלמה הוצרכו כלל להנס, דהלא טומאה הותרה בציבור, ולפי"ז היו יכולים להדליק גם בשמן טמא ולמה הוצרכו להנס כלל, ומתרץ דעיקר הנס לא נעשה אלא להודיע חיבת המקום עליהם וכו' עיי"ש, ולכן צריכין אנו מצדינו ג"כ לעשות פרסומי ניסא, כיון דעיקר הנס היה רק כדי לפרסם חיבת המקום לישראל, משא"כ בשאר נסים שהיה לאבותינו, דהיה צריכים להנס לא בעינן פרסומי ניסא עכ"ד.

ומעתה יבואר המדרש, הדודאים נתנו ריח זה ראובן שלקח מן ההפקר ולא מן הגזל, ולכן היה רבותא דראובן דאף דגזל עכו"ם מותר, אעפ"י"כ לא לקח מן הגזל אלא מן ההפקר, ולכאורה מקרא דלכם מוכח דגזל עכו"ם אסור, אך ז"א דצריכין קרא על ספק גזל דס"ל ספיקא דאורייתא מה"ת לקולא, ומעתה ס"ל שני כתובים הבכ"א מלמדין, וס"ל הבערה ללאו יצאת, ומעתה לא צריכין קרא לשבת, ואיכא קרא לטומאה וטומאה הותרה בציבור, ול"ה צריכים להנס, ועיקר הנס היתה רק כדי להראות חיבת המקום לישראל, וצריכין אנו מצדינו ג"כ לעשות פרסומי ניסא, ולכן ועל פתחינו כל מגדים זה נר חנוכה שמצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ ודו"ק.

להערות: hoilmoshe@gmail.com

תשובת, ועדיין אני אומר על חרישה ועל הקצירה חייב שתים ועל כולן אינו חייב אלא אחת, ת"ל לא תבערו אש, הבערה בכלל היתה, ולמה יצאה, להקיש אליה ולומר לך מה הבערה שהוא אב מלאכה וחייבין עליה בפני עצמה אף כל שהוא אב מלאכה וחייבין עליה בפני עצמה, ופירש"י (ד"ה ועל כולן אחת), דבחדא מלאכה כיילינהו וחד לאו, ובדבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד וכו' לא דיינינן ליה, דהוי ליה כלל בלא תעשה ופרט בעשה ואין דנין אותו בכלל ופרט, אי נמי הוי חריש וקציר שני כתובים הבאים כאחד ואין מלמדין דהוה ליה למיכתב חד עכ"ל, וכ"כ התוס' (ד"ה ועל כולן) דנראה כפי' האחרון של רש"י דלא ילפינן מחריש וקציר משום דהו"ל שני כתובים הבכ"א עיי"ש.

ובספר אור תורה חנוכה (אות ט"ו) כתב, דלכן משבח המדרש את ראובן שלקח מן ההפקר ולא מן הגזל, משום דס"ל להמדרש דגזל עכו"ם מותר, ולכן היה רבותא דראובן דאעפ"י"כ לא לקח מן הגזל אלא מן ההפקר עיי"ש.

ולכאורה יש להביא ראיה דגזל עכו"ם אסור, דאיכא במסכת סוכה (דף כ"ט:) דלולב הגזול פסול, והטעם איתא (דף כ"ג:) דכתיב ולקחתם לכם ביום הראשון וגו', משלכם להוציא את השאול ואת הגזול, והקשו בתוס' (דף ל:) דלמ"ל קרא דאינו יוצא בגזול, תיפ"ל דאינו יוצא משום דהו"ל מזהב"ע עכ"ק, ובשו"ת חלקת יואב (תארי"ח סי' כ"ז) כתב לתרץ, דלכאורה קשה למה אמרין דהוי מזהב"ע, ולא נימא דרשאי לגזול משום דאמרין עשה דוחה ל"ת, אך זה טעות משום דהוי עבירה שבין אדם לחבירו, ובעבירה שבין אדם לחבירו לא אמרין עשה דוחה ל"ת, דרק בעבירה לשמים אמרין עשה דוחה ל"ת וכמש"כ השאג"א בסוף ה' מצה, אולם כ"ז ניחא רק בסוכה גזולה מישראל, דבוה י"ל דכיון דהוא עבירה שבין אדם לחבירו לא אמרין עשה דוחה ל"ת והוי מזהב"ע, משא"כ בסוכה גזולה מעכו"ם, לפימ"ש"ש בשו"ת חכ"צ (סי' כ"ו) דהאיסור דגזל עכו"ם אינו מצד עצמו רק משום שלא נרגיל עצמנו במדות רעות ונבוא לגזול גם מישראל, וא"כ זה לא הוי עבירה שבין אדם לחבירו, כיון דמצד העכו"ם אין בו איסור, ושוב אמרין עשה דוחה ל"ת וליכא בזה מזהב"ע, ולפי"ז משום דהוי מזהב"ע הוי אמרין דיצא, ולכן צריך הקרא דלכם לומר דעכ"ז לא יצא משום דל"ה לכם עכ"ד, הרי לן דגזל עכו"ם אסור. אמנם אין ראיה מכאן דגזל עכו"ם אסור, דיש לתרץ קו' התוס' כמ"ש בים התלמוד (ב"ק דף ס"ו) דהקרא אתא לספק גזל, לשיטת הרמב"ם דספד"א מה"ת לקולא, דנודע מש"כ החו"ד (קונטרס בית הספק) דהרמב"ם הוציא דינו דספיקא דאורייתא מה"ת לקולא מסוטה (דף כ"ט:) ושם מבואר דהתורה לא דיברה רק מוודאי ולא מספק, וא"כ שאני בין היכא דכתיב קום ועשה לשב ואל תעשה, דבכל לאוין משמעות הקרא איסור וודאי לא תאכל אבל ספק יאכל, ובקום ועשה הוא להיפוך, דעשיית המצוה יהיה בסוג וודאי ולא בסוג ספק, ולפי"ז במ"ע מודה הרמב"ם דספיקא לחומרא עכ"ד, וא"כ הו"א דיוצא בספק גזל, דמזהב"ע ליכא כיון דבספיקא אזלינן לקולא, ולכן צריך קרא דלכם דבעינן שיהא ודאי שלו ובספק גזל אין יוצאין עיי"ש, אמנם זה א"ש לשיטת הרמב"ם

חנוכה
שנת תשפ"ב

הרב יצחק מאטצען
מח"ס הואיל משה ושא"ס

הואיל משה